

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Tereza Žáčková

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Projevy ženské emancipace v ještědských románech

Karoliny Světlé

(Symptoms of women's emancipation in proses from Ještěd of

Karolina Světlá)

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Karla Strnadová

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne:

Podpis:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Karle Strnadové za odborné vedení bakalářské práce a pomoc při jejím zpracování.

Obsah

ÚVOD	5
1 Vlivy působící na tvorbu Karoliny Světlé	7
1.1. Inspirační zdroje	8
1.2. Emancipační činnost	10
2 Výběrový přehled dosavadního bádání o Karolině Světlé	12
3 Ještědské romány a jejich specifika	15
4 Metoda interpretace postav	18
5 Postavy v díle Karoliny Světlé	21
5.1. Typy ženských hrdinek	22
5.1.1 Vesnický román	24
5.1.1.1 Rozbor postav	26
5.1.2 Kříž u potoka	30
5.1.2.1 Rozbor postav	32
5.1.3 Kantůrčice	37
5.1.3.1 Rozbor postav	39
5.1.4. Frantina	41
5.1.4.1 Rozbor postav	44
6 Shrnutí emancipačních projevů v ještědských románech	47
7 Srovnání s tvorbou vybraných ženských spisovatelek 19. století	49
ZÁVĚR	52
ANOTACE	54
SEZNAM LITERATURY	55

ÚVOD

*Žena je člověkem vyjadřujícím citovou a mateřskou stránku člověčenství.
Žena je v muži účastna všech práv lidských a muž cítí sebe v ženě.*

Talmud

Karolina Světlá patřila mezi nejvýznamnější české spisovatelky druhé poloviny 19. století. Zasloužila se o rozvoj českého vesnického románu a po celý svůj aktivní život neúnavně bojovala za ženská práva. Ve velké míře tak přispěla k emancipaci žen a k rozvoji vlastenectví.

Cílem této bakalářské práce je zachytit projevy ženské emancipace v ještědských románech v souvislosti s ženskou tematikou vůbec. Karolina Světlá svou literární činností a názory na ženskou otázku chtěla působit a také působila na své čtenáře. Věřila v uměleckou sílu a poslání, jimiž chtěla povznést a povzbudit ženy i celý národ. V naší práci se zaměříme na tvorbu Karoliny Světlé z hlediska reflexe emancipačních rysů, přičemž zohledníme i její veřejné působení.

V první části práce se budeme věnovat osobnosti Karoliny Světlé, významným životním událostem a inspiračním zdrojům, které měly vliv na její názory a literární tvorbu. Zejména si povšimneme bohaté emancipační činnosti Světlé, která má pro naši práci klíčový význam. Vycházíme z velkého množství kritických monografií a studií, které byly této autorce věnovány.

V další části práce se zaměříme na ještědské romány a jejich specifika, přičemž budeme postupovat chronologicky od Vesnického románu, Kříže u potoka a Kantůrčice k Frantině. K ještědským románům bývá rovněž přiřazován Nemodlenec, kterého jsme do naší práce záměrně nezařadili. Jeho děj se sice odehrává v Podještědí, ale metodou výstavby patří k „romaneskním staropražským skladbám“.¹ Světlá zde také opustila lidové prostředí a děj zasadila do světa venkovské šlechty.²

Při rozboru jednotlivých románů se zaměříme na analýzu ženských postav. Ženy v nich zaujímají výsadní postavení a ztělesňují mravní ideál autorky. Různé typy ženských postav totiž nesou ve svém ztvárnění prvky důležité pro pochopení pojetí

¹ Srov. JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: O české próze minulého věku*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 123; LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlietek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 153.

² Srov. VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Z francouzského originálu přeložil Aleš Haman. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2005. s. 285.

ženského světa Světlé. Naším záměrem bude sledovat vývoj těchto hrdinek a způsob, jakým je autorka zobrazila. Povšimneme si také emancipačních projevů, motivu oběti a střetávání lásky a povinnosti. Právě oběť ve jménu vyššího ideálu považuje Světlá za nejušlechtlejší lidský skutek, který následně může vést ke zlepšení poměrů ve společnosti. Všechny projevy emancipace a společné rysy hrdinek v jednotlivých románech shrneme v samostatné kapitole.

V závěrečné kapitole se budeme věnovat srovnání Karoliny Světlé se spisovatelkami Boženou Němcovou, Eliškou Krásnohorskou a Terézou Novákovou. Můžeme u nich totiž vysledovat řadu podobných znaků a to jak v jejich literární tvorbě, tak v osobním životě. Všechny tyto spisovatelky se obětavě věnovaly emancipační činnosti a ve velké míře přispěly ke zlepšení postavení žen.

1 Vlivy působící na tvorbu Karoliny Světlé

Chceme-li správně pochopit složitou osobnost české spisovatelky Karoliny Světlé, musíme se nejprve seznámit s vlivy, které utvářely její názory a působily na charakter umělecké tvorby. V první podkapitole si povšimneme nejvýznamnějších událostí v životě Světlé a inspiračních zdrojů, ze kterých její tvorba vycházela. V druhé podkapitole se budeme věnovat rozsáhlé emancipační činnosti této autorky.

V rámci kontextu české literatury působilo na Světlou mnoho uměleckých i filozofických směrů.³ Devatenácté století je považováno za jednu z velmi významných epoch dějin lidstva naplněnou obrovskými hospodářskými, technologickými a demografickými změnami, které se odrazily ve vývoji celé společnosti. Česká literatura se poněkud opozdila za ostatní Evropou. Doznívající romantismus u nás trval poměrně dlouho a po určitou dobu se křížil s nastupujícím realismem. To se odrazilo i v díle Světlé, v němž se tyto umělecké směry prolínaly. S nástupem májovců do literatury se výrazně zvýšil zájem o lidskou individualitu a zobrazení vnitřního světa jedince. „Světlá přijala za svou ideu nadosobního poslání a sebezapření individua, jak ji koncem 18. století v románě *Nová Heloiza* demonstroval J. J. Rousseau.“⁴

Světlá patřila také k zakladatelkám psychologické prózy, na ni pak navázala například Teréza Nováková, která ji považovala za svůj velký vzor. Ve svém díle zachytila Světlá měšťanské prostředí, ze kterého pocházela, ale s nímž se nikdy názorově ani povahově neztotožnila. Nejvíce se věnovala vesnické tematice, stala se tak následovnicí Boženy Němcové a Karla Jaromíra Erbena. Z evropských tvůrců vesnických románů pro ni asi nejvíce znamenali Ivan Sergejevič Turgeněv a George Sandová.⁵ Světlá zastávala pokrokové liberální názory a ve své tvorbě dokázala citlivě reagovat na všechny kulturní, politické a společenské změny.

³ „Prvky romantismu, realismu i klasicismu se v ní kříží i doplňují. Nelze ji zařadit cele do jednoho směru. Každý z nich přerůstá silnou individualitou.“ MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 52.

⁴ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Lidové Noviny, 2002. s. 278.

⁵ O vlivu George Sandové se zmiňuje hlavně Leander Čech. S tím nesouhlasí například Věra Mazlová, která se domnívá, že se její vliv na Světlou příliš přeceňuje a přirovnává ji spíše k sestřím Brontëovým.

1.1 Inspirační zdroje

Spisovatelský talent Karoliny Světlé se začal projevovat již od dětství. Její první pokusy byly psány německým jazykem. „Byl to výlev citů, který hovořil o touze po vlastní řeči a samostatném myšlení...“⁶ Sešit s literárními pracemi se ale dostal do rukou učitele, který si stěžoval jejím rodičům, „...že se špatně chová jako dívka. Jako žena. Že se dopustila hříchu neodpustitelného: má literární talent! Hoch, příští muž to by bylo jiné. (...) Rychle pryč od psaní, a do kuchyně!“⁷

V její pozdější tvorbě se odrazila především četba německých autorů, jako byli Heinrich Heine, Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, z anglických Walter Scott nebo George Gordon Byron. Z filozofů ji nejvíce ovlivnili Arthur Schopenhauer, Johann Gottfried von Herder, Baruch Spinoza, Jean-Jacques Rousseau nebo Bernard Bolzano.⁸ Zásahu na tom, že se u Světlé prohloubilo vlastenecké cítění, měl její manžel Petr Mužák. Seznámil ji se spoustou českých osobností a spisovatelů 19. století. Mezi ně patřili například Božena Němcová, Vítězslav Hálek nebo Jan Neruda.

Světlá si prošla těžkou duševní krizí, když jí krátce po narození zemřela dcera Božena. Tato rána osudu se podepsala na jejím zdravotním stavu a začala trpět silnými bolestmi hlavy. Proto ji Petr Mužák odvezl do svého rodiště Světlé pod Ještědem. Zde na venkově se na radu lékaře měla věnovat tvůrčí činnosti. Z dopisů, které psala své sestře, se dovídáme, že pobyt ve Světlé měl na ni blahodárny vliv. „Neopouštím ráda tu vlnadnou krajinu, kde se má duše zotavila, že zas ráda pluje proudem života dále v neznámé dálky, nerada se loučím s tou tichou dědinkou, kde jsem tak klidně snila a kde bych tak ráda ustavičně žila, vzdálena od hluku městského, který mou mysl znepokojuje a dráždí!“⁹

Světlá si také prošla platonickým mimomanželským vztahem s Janem Nerudou. Toto intelektuální přátelství probíhalo pouze formou korespondence. Dopisy se dochovaly jen v opisech, proto nemůžeme s jistotou tvrdit, kolik dopisů bylo napsáno a jak dlouho jejich vztah trval. Světlá především toužila na Nerudu výchovně působit.

⁶ DUB, Ota. *Karolína Světlá*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1975. s. 14.

⁷ Tamtéž, s. 14–15.

⁸ Bernard Bolzano byl významný český filozof, teolog, matematik, vychovatel a vlastenec. Usiloval o mravní zdokonalení člověka a nápravu společnosti v duchu první křesťanské církve. Jeho pokrokové myšlenky měly na Karolinu Světlou velký vliv a jeho humanistickými zásadami se po celý život řídila.

⁹ Světlá Podlipské, 6. 9. 1857. In *Ještěd Karoliny Světlé: Karolína Světlá ve svých dopisech a pracích o ještědských horách a jejich lidu*. Vybral, uspořádal, úvodní stať a poznámkové texty napsal Josef Špičák. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958. s. 73.

Básník byl totiž „považován za osobu bohem vyvolenou, za nejcennější národní statek, ježž je třeba chránit i za cenu osobních obětí.“¹⁰ Světlá se snažila Nerudu odvrátit od bohémského života, který v té době vedl. Radila mu, aby se věnoval duševní činnosti, která jí osobně také pomohla překonat krizi. „Toť ta páska, která mne tak neodolatelně k Vám víže, tato stejnost utrpení a osudu našeho – (...) Vám usmrtili dítě ducha a srdce a Vy se stydíte zaplakati nad mohylou Vašich nadějí a snah, aby se Vám lidé nevysmáli, a tropíte a dovádíte, aby si nevšiml svět, jak jste se stal chudým a nebohým zavržením jeho. – Ale já chci osudu splatiti dluh muj, mne spasila sestra a já spasím Vás, (...) k čemu mne nazývají Světlou, kdybych s to nebyla osvítili tmu v srdcí[ch] lidských?“¹¹

Jejich vztah skončil vyzrazením a následným rozchodem. Světlá na rozkaz svého manžela všechny dopisy spálila a s Nerudou se již nesetkala. Lásky k básníkovi se autorce později stala inspirací pro mnohá další díla. Nejvíce autobiografických prvků o vztahu Světlé s Nerudou nacházíme v povídce *Skalák*.¹² Podle Arneho Nováka „jest »Skalák« pramenem neocenitelným, neboť ani jediná z ostatních prací jejích neobsahuje tak bezprostřední a upřímný obraz vztahu jejího k Janu Nerudovi z r. 1862.“¹³ Na zjevnou paralelu mezi životem a dílem této autorky upozorňuje ve své studii i Dagmar Mocná. „Zápas ženské hrdinky s láskou je rovněž námětem Vesnického románu, zřejmě vůbec nejvíce autobiografické práce Světlé, byť se tak na první pohled nejeví (dokládá to, že autobiografické momenty je třeba hledat spíše hluboko pod povrchem jejích textů než tam, kde se přímo nabízejí). (...) Sylva se svou fascinací mužem dlouho urputně bojuje, stává se ještě divočejší a nezvladatelnější. Příběh dost nápadně upomíná na průběh autorčina vztahu s Nerudou...“¹⁴

Rozhodně není snadné vyjmenovat všechny vlivy a okolnosti, které působily na tvorbu této významné autorky. Mohli bychom se také podrobněji zmínit o jejím dětství, rodině a výchově, ale to by si vyžádalo další důkladné zkoumání. Pro naši interpretaci románů Karoliny Světlé dostačují faktory výše uvedené. Podle Věry

¹⁰ MOCNÁ, Dagmar. Zpráva o zachraňování básníků v Čechách. In SVĚTLÁ, Karolina. *Bouřky: příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy: korespondence Karoliny Světlé z roku 1862*. 1 vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská; Litomyšl: Paseka, 2007. s. 120.

¹¹ Světlá Nerudovi, konec srpna 1862. In SVĚTLÁ, *Bouřky: příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy: korespondence Karoliny Světlé z roku 1862*, tamtéž, s. 55.

¹² SVĚTLÁ, Karolina. *Skalák: obrázek z hor*. Praha: J. Otto, 1872.

¹³ NOVÁK, Arne. »Skalák« Karoliny Světlé. In *Podobizny žen*. Praha; Brno: Novina, 1940. s. 114.

¹⁴ MOCNÁ, tamtéž, s. 131–132.

Mazlové „Ještěd a Neruda, to jsou dva prazážitky, dva krystalizační body, dva pilíře, z nichž vyrůstá dílo Světlé...“¹⁵

1.2 Emancipační činnost

Karolina Světlá zaujímal důležitý postavení v boji za ženská práva. V 19. století měly ženy málo příležitostí k tomu, aby se mohly vzdělávat nebo seberealizovat. Musely se vdávat velmi brzy a další život zasvětit muži a rodině.

Podle Karoliny Světlé „má emancipace úlohu, by sprostila ženštiny všech nepohodlných jim povinností rodinných, by je vymanila z obtížných jim pout života domácího, poskytnuvši jim takovou volnost v chování a jednání, jakáž se dosud jen dovolila a prominula mužům.“¹⁶ Světlá často poukazovala na nedostatečné vzdělání žen. „Dívky naše se učí všemu tak povrchně, že neumějí pranic podstatně a mají-li některé vlohy, tož jich okamžitě zanedbávají, stavše se paními. Vždyť se jen učily, aby se líbily a nikoli aby prospívaly.“¹⁷

V roce 1865 vznikl v Praze zásluhou Karoliny Světlé a Vojty Náprstka Americký klub dam. Činnost spolku oficiálně zahájila svým projevem Karolina Světlá. Americký klub dam byl sdružením žen založeným za účelem vyplnit volný čas vzděláváním a dobročinnými akcemi. Členky klubu navštěvovaly především sirotčince a nemocnice a pořádaly finanční sbírky pro instituce pečující o chudé. Pro členky klubu se konaly přednášky z různých oborů, například z přírodních věd, historie, literatury, lékařství, ekonomie, techniky. K oblíbeným činnostem tohoto klubu také patřily naučné vycházky a výlety. Často se navštěvovaly knihovny, obrazárny, výstavy, a významné památky. Ale k neméně důležitým patřily i exkurze do pekáren, cukrovarů, knihtiskáren, plynáren a továren.¹⁸

Roku 1871 založila Karolina Světlá Ženský výrobní spolek český a při něm spolkovou školu zaměřenou na výuku praktických předmětů, která byla dosažitelná i pro dívky z chudých rodin. Tato škola se měla zaměřovat především na „průmyslové vychování“. Tím se rozumí připravit dívky nejen pro rodinný, ale i samostatný život,

¹⁵ MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 17.

¹⁶ SVĚTLÁ, Karolina. O vychování ženy. In *Z literárního soukromí a drobné práce*. Praha: L. Mazáč, 1932. s. 259.

¹⁷ Tamtéž, s. 270.

¹⁸ Srov. BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri: Slon, 2005. s. 75–90.

poskytnout jim praktické dovednosti a nahradit nedostatky domácí výchovy. Světlá chtěla zpřístupnit vzdělání všem dívkám, proto se platilo poměrně nízké školné a dívky z prokazatelně chudších rodin byly od tohoto poplatku osvobozeny. V důsledku rozšíření dívčího vzdělání spolek začal postupně ztrácet na významu.¹⁹

Ženský výrobní spolek převzal v roce 1871 do vlastnictví časopis *Ženské listy*, jehož redaktorkou se stala Eliška Krásnohorská. *Ženské listy* byly jediným ženským časopisem, který veřejnost informoval o cílech emancipačního úsilí. Umožňoval přehledku názorů na všechny otázky týkající se ženského hnutí a měl být poučný i pro muže. Redaktorky článků tohoto časopisu chtěly ženy povzbudit k rozšiřování vlastního vzdělání i k zájmu o veřejné záležitosti.²⁰

V 90. letech 19. století pokračovaly emancipační snahy o intelektuální rovnocennost žen především zásluhou Elišky Krásnohorské. Toto její úsilí vyvrcholilo založením českého dívčího gymnázia Minerva v Praze. Gymnázium Minerva umožnilo dívkám vzdělání rovnocenné s nejvyšším dosažitelným vzděláním chlapeckým. Od poloviny 90. let začala vláda požadavkům žen ustupovat. Povolila některým studentkám účast při vyučování na chlapeckých školách.²¹ „Dívky však mohly vcházet do třídy jen v doprovodu učitele, nesmělo jich být ve třídě víc jako pět až deset procent, musely sedět vzadu, nesměly být vyvolávány a o přestávce měly vyhrazeno oddělené místo, aby nepřišly do kontaktu s chlapci.“²²

Postavením ženy ve společnosti se Světlá zabývala, i ve svých románech. „Světlá věří, že žena má ve společnosti zvláštní poslání, že má být centrem, k němuž se soustřeďují dobré myšlenky a snahy. (...) má býti uskutečňovatelkou všeho reformního úsilí. (...) Žena se jí stává bojovnicí proti svodům světa, žena dovede o štěstí podle své představy bojovat. Není to už pasivní loutka, ale člověk s pevnou vůlí.“²³

¹⁹ Srov. BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri: Slon, 2005. s. 104–122.

²⁰ Srov. NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. s. 79–82.

²¹ Srov. tamtéž, s. 118–122.

²² Tamtéž, s. 122.

²³ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Práce, 1949. s. 116.

2 Výběrový přehled dosavadního bádání o Karolině Světlé

Karolina Světlá patřila mezi přispěvatele almanachu *Máj*, který byl vydán v roce 1858. Zde byla otištěna její povídka *Dvoji probuzení*, kterou napsala na popud Vítězslava Háalka.²⁴ Tato její první práce zaznamenala značný úspěch, čímž vstoupila Světlá do literatury. Její talent nezůstal bez povšimnutí. Po vydání dalších knih se postupně stala slavnou a uznávanou spisovatelkou.

Dílo Karoliny Světlé bylo oceňováno jak jejími současníky, z nichž můžeme jmenovat například Jana Nerudu, Vítězslava Háalka, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického, Julia Zeyera, Aloise Jiráska, tak i jejími následovnicemi Terézou Novákovou a Eliškou Krásnohorskou. O jejich úctě a obdivu svědčí jejich vzájemná korespondence vydaná v publikaci nazvané *Polemika s dobou*.²⁵

Nejpečlivěji se tvorbou Světlé zabýval Jan Neruda, jehož kritiky byly plně uznání. Ve svých spisech jí věnoval stať nazvanou *Český román vesnický a jeho tvůrkyně*, kde vyzdvihoval její význam jako autorky románu nejen českého, ale i světového.²⁶ První obsáhlejší studii o Světlé napsala Teréza Nováková. Publikace vyšla v roce 1890 pod názvem *Karolina Světlá, její život a spisy* a je to první ucelený a hodnotný materiál o jejím životě a díle. Nováková si všímala její touhy po poznání českého národa, ale stranou neponechala ani zájem Světlé o práva žen.²⁷

Roku 1891 napsal literární historik Leander Čech kritickou studii,²⁸ na kterou v roce 1907 navázal podrobnou monografií nazvanou *Karolina Světlá: obraz literárně-historický*. Čech zde upozornil na důležitou oblast v tvorbě Světlé a to na ženskou problematiku, která se objevuje v celém jejím rozsáhlém díle. Poukázal také na to, že ji přivedly k emancipačnímu hnutí hlavně špatné zkušenosti z dospívání. „Idei ženské emancipace jest hlasatelkou a obhájkyň nejvřelejší a nejobsáhlejší. Činíc z románových

²⁴ Jednalo se o francouzsky psaný román, který autorka přeložila do češtiny, zkrátila a poprvé podepsala svým pseudonymem Karolina Světlá. Srov. JURČINOVÁ, Eva. *Podobizny spisovatelek světové galerie*. Praha: J. Otto, 1929. s. 56.

²⁵ Srov. *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. Vybral, uspořádal a předmluvu napsal Josef Špičák. 1. vyd. Praha: Odeon, 1969.

²⁶ Srov. NERUDA, Jan. *Český román vesnický a jeho tvůrkyně*. In *Kritické spisy Jana Nerudy. VII. Literatura. Část druhá, Kritiky a referáty*. Praha: F. Topič, 1911. s. 214–217.

²⁷ „Jen ten, kdo ví, jak rádo široké obecnstvo, zvláště mužské, hodí kamenem po postavě neobyčejné ženy, ženy umělkyně, dovede oceniti nesmírnou zásluhu, kterou získala si Světlá o ženskou naši otázku svým vzorným, jako křišťál čistým životem.“ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Světlá, její život a spisy*. In *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. Vybral, uspořádal a předmluvu napsal Josef Špičák. 1. vyd. Praha: Odeon, 1969. s. 43.

²⁸ Srov. ČECH, Leander. *Karolina Světlá: kritická studie*. Brno: nákladem Hlídky literární, 1891.

osob hlasatelky svých ideí a zásad živým slovem, v širších kruzích působila k jich rozšíření a vzrůstu.²⁹

V první polovině 20. století stále vzbuzovala osobnost Karoliny Světlé velkou pozornost. Literární kritik F. X. Šalda ve své studii z roku 1911 nazvané *Karolina Světlá a Jan Neruda* uvedl, že „Světlá jest bezesporně někdo, kdo stojí za studium nejpečlivější.“³⁰ V této studii se Šalda zabýval milostným vztahem Světlé a Nerudy, který považoval za klíč k pochopení její literární tvorby. Stejně jako ona, musí její hrdinky svádět těžký a složitý vnitřní zápas. Šalda označuje Světlou za velkou myslitelku a zastánkyni ideálnosti.

Nadané spisovatelky si všiml i další významný kritik té doby Arne Novák, který se pečlivě věnoval výkladu díla Světlé. Vyzdvihuje v její tvorbě motiv oběti a sebeodříkání a také si všimá životního poslání muže a ženy. „Vykoupením z mravně společenských konvencí jest důsledná vzpoura proti nim! Ale vyšší formou hrdinství než tato vzpoura jest sebeobětování z lásky! Muž buď neúprosným odbojníkem proti pokrytectví a proti lži světa! Žena však buď spasitelkou tohoto muže a nasad' vše, i svou čest i své bytí, aby provedla toto dílo mesiášské!“³¹ Právě téma spasitelství a obětování ženy pro druhé Novák velmi vyzdvihuje a považuje je v tvorbě Světlé za klíčové.

Na konci čtyřicátých let 20. stol. vydal monografii o Světlé s názvem *Karolina Světlá, bojovnice revoltující* Ludvík Páleníček.³² Ten v jejím díle zdůrazňuje především řešení ženské otázky a poukazuje na snahu o zrovnoprávnění mužů a žen. „Všechny hrdinky jejích menších i velkých prací revoltují proti společnosti, nechápající nebo nemohoucí pochopit jejich úsilí dostat se výš; bouří se proti mužům, kteří nechtějí nebo nedovedou pochopit, že duševní obzor žen může být širší než duševní obzor jejich, a že žena už není jejich loutkou, ale tvorem stejně svobodným jako jsou oni.“³³

V šedesátých letech pak vyšla obsáhlá monografie od Josefa Špičáka.³⁴ Ten spatřoval význam jejího díla hlavně v úsilí o lepší společenský řád. Ženskou a mravní problematiku považoval za druhořadou a méně významnou. Naopak vyzdvihoval složku národně-politickou a sociální.

²⁹ ČECH, Leander. *Karolina Světlá: obraz literárně-historický*. Telč: nákladem knihupectví Emila Šolce, 1907. s. 196.

³⁰ ŠALDA, F. X. *Karolina Světlá a Jan Neruda*. In *Časové i nadčasové*. Praha: Melantrich, 1936. s. 32.

³¹ NOVÁK, Arne. »Skalák« Karoliny Světlé. In *Podobizny žen*. Praha: Novina, 1940. s. 97.

³² Srov. PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Práce, 1949.

³³ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Práce, 1949. s. 7.

³⁴ Srov. ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980.

V osmdesátých letech se Karolině Světlé věnovala i Jaroslava Janáčková, která si všímala hlavně ještědských románů. V nich spatřovala vrchol její tvorby. „...ve svých ještědských románech dokázala sloučit podněty evropského románu výchovného i analyticky realistického a spojit je s domácí tradicí.“³⁵

Zájem o Karolinu Světlou neustává ani v současnosti. V roce 2005 vyšla v časopise *Česká literatura* studie Jaroslavy Janáčkové nazvaná *Božena Němcová a sestry Rottovy (ve světle nových pramenů)*.³⁶ Janáčková zde vyslovila velice zajímavou a odvážnou hypotézu o tom, že mezi sestrami Rottovými a Boženou Němcovou panoval lesbický vztah. V roce 2007 také vyšla v novém upraveném vydání korespondence Světlé a Nerudy pod názvem *Bouřky*, doplněná rozsáhlým doslovem Dagmar Mocné, která přináší nové informace o tomto vztahu.³⁷ V roce 2009 byla v časopise *Dějiny a současnost* otištěna série článků na téma *Ženy spisovatelky*.³⁸ Několik literárních publicistů se zde zabývá životem Světlé, jejím vztahem k Janu Nerudovi a emancipačními snahami Karoliny Světlé a Elišky Krásnohorské.

Náš výčet kritických ohlasů není zdaleka úplný. Tvorbou Světlé se zabývala celá řada dalších osobností, které jsme zde nezmiňovali. Soustředili jsme se hlavně na ty studie, které jsme s ohledem na zkoumané téma naší práce shledali jako nejpřínosnější. Chceme ještě poukázat na skutečnost, že kritické vydání spisů Karoliny Světlé neexistuje.³⁹

³⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: O české próze minulého věku* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 113.

³⁶ Srov. JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Božena Němcová a sestry Rottovy (ve světle nových pramenů)*. *Česká literatura*, 2005, roč. 53, č. 4, s. 493–517.

³⁷ Srov. SVĚTLÁ, Karolina. *Bouřky: příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy: korespondence Karoliny Světlé z roku 1862*. 1 vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská; Litomyšl: Paseka, 2007.

³⁸ Srov. MOCNÁ, Dagmar. *Láska k básníkovi? Dějiny a současnost*, 2009, roč. 31, č. 9, s. 30–34.; ŘÍHA, Ivo. *Kudy ke světovosti*. Tamtéž, s. 35–37; HECZKOVÁ, Libuše. „Má předrahá Johanko!“ Tamtéž, s. 40–43.

³⁹ Srov. LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2002. s. 278.

3 Ještědské romány a jejich specifika

V této kapitole vymežíme základní specifika románů s vesnickou tematikou, která představují vrchol tvorby Karoliny Světlé. Ve druhé polovině 19. století patřily vesnické romány k dominantním žánrům české literatury. V těchto románech hrdinové často uvažují o různých filozofických problémech, teologických otázkách, o smyslu existence i o národní povaze. Jako příklad můžeme uvést mlynáře Dolanského, který je jednou z vedlejších postav *Kříže u potoka*.⁴⁰ Světlá navázala na Boženu Němcovou, která také ve svých dílech zobrazovala mravně silné a statečné osobnosti. Světlá však na rozdíl od ní zdůrazňovala „sociální a mravní konflikty jedince s okolním prostředím a jejich tragické důsledky.“⁴¹

S Podještědím seznámil Světlou její manžel Petr Mužák. Podle jeho rodiště, Světlé pod Ještědem, si zvolila svůj umělecký pseudonym. Světlá navštěvovala Podještědí třicet pět let a toto prostředí se jí stalo téměř nevyčerpatelným zdrojem inspirace. „Ještědské velké románové skladby – ‚Vesnický román‘, ‚Kříž u potoka‘, ‚Kantůrčice‘, ‚Frantina‘, ‚Nemodlenec‘ – spolu s povídkami ‚ze života pohorského lidu‘ opravdu vytvořily umělecky vrcholnou podstatu celého literárního díla Světlé.“⁴²

V těchto ještědských románech ukázala Karolina Světlá svou tvůrčí sílu. I v dnešní době vzbuzuje obdiv to, že čtyři z nich vyšly po sobě každý rok a jejich úroveň neklesala. Světlá se velmi podrobně seznamovala s tímto krajem, jeho lidmi, zvyky i jazykem. Horská příroda jí připadala velkolepá a prostý venkovský lid si zamilovala pro jeho mravní kvality. Ty stavěla do protikladu k přetvářce a konvenčnosti pražského měšťanského prostředí. „...vesnický svět Světlé je plný aktivních, morálně kultivovaných lidí, kteří touží po ušlechtilých a bohatých lidských vztazích. (...) v našich poměrech se intelektuál a někdy i šlechtic chodí do vsi učit jak žít.“⁴³ O pobytu Světlé v Podještědí se více dovídáme z dopisů napsaných její sestře. „...ustavičně poslouchám a pozoruji, myslela jsem, že jsou hora již ode mne vyčerpané, ale, bože

⁴⁰ Srov. MOLDANOVÁ, Dobrava. Vesnická próza jako obraz národního života. In *České příběhy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. s. 13.

⁴¹ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 4/I. Zpracoval autorský a redakční kolektiv, vedoucí redaktor Vladimír Forst. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. s. 447.

⁴² ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980. s. 82.

⁴³ V tomto citátu srovnává Moldanová venkovský svět Světlé s venkovským světem její současnice, polské prozaičky Marie Konopnické. Venkovský svět Konopnické je primitivní až hrubý s prostými postavami vesničanů a osvětu do vsi přináší inteligence, šlechtici apod. MOLDANOVÁ, tamtéž, s. 12.

můj, mnoho-li tu zbrusu nových dojmů!“⁴⁴ V dalším dopise Světlá uvádí, „...jsem zde na vysokých školách života, musím se vyznati, že se zde učím lidi a jejich smýšlení mnohem lépe než v městě znáti, a což teprve lid!“⁴⁵

Světlá se nebála učinit prosté venkovany mluvčími svých názorů a ve vesnických románech řešit složité společenské a mravní otázky. Vylíčila vesnický život realisticky a hlavně dokázala mistrně ztvárnit psychologii svých postav. Vycházela z vlastního pozorování ještědského lidu a jako nejužívanější prostředek poznání jí sloužil „orální referát podještědských lidí.“⁴⁶ Do osnovy svých příběhů také včlenila lidové zvyky, obyčeje a pověry, kterým věnovala v textu hodně místa. „Světlá nikde nelíčila staré zvyky, obyčeje, lidové pověry, čáry a pověsti bez vlastního hlubšího záměru; nechávala sice své postavy spjaty s někdejšími tradičním myšlením a cítěním, avšak směr jednání těchto postav byl vždy v základě progresivní. Jádro lidové moudrosti generací, skryté pod slupkou starých pověr či pověstí, dostávalo v literárním ztvárnění Světlé nový, pokrokový výklad a význam.“⁴⁷

Velmi zajímavá je také kompozice těchto románových skladeb. Pro realistickou prózu 19. století byla typická lineárnost. To znamená, že vývoj událostí v čase a prostoru je jednosměrný. Úryvky děje nepředbíhají ani se nevrací zpět. Tuto lineární strukturu románů 19. století narušují pouze ojedinělé experimenty, k nimž patří například dílo Emily Brontëové *Na větrné hůrce*.⁴⁸

Zde se dostáváme k zajímavému faktu, že se o podobné experimenty ve svých ještědských románech pokusila i Karolina Světlá. Filipowicz přirovnává akt psaní k pletení nebo také ke tkaní, když uvádí, že „jejich kompozice je založena na precizně vzájemně spletených kompozičních soustavách, jsoucích jakoby očky tkaniny, která mají vůči sobě významové obsahy a mohou být předzvěstí vývoje dalších dějových pásem. Události, jež probíhají v přítomnosti, jsou zastavovány událostmi z minulosti, jež se přímo odehrávají v románovém světě, nejsou tedy shrnuty a vyprávěny. Minulost se prolíná s přítomností a tato zase s budoucností. Tři časové roviny vždy něco

⁴⁴ Světlá Podlipské, 20. 8. 1860. In *Ještěd Karoliny Světlé: Karolina Světlá ve svých dopisech a pracích o ještědských horách a jejich lidu*. Vybral, uspořádal, úvodní stať a poznámkové texty napsal Josef Špičák. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958. s. 104.

⁴⁵ Světlá Podlipské, 31. 8. 1860. In tamtéž, s. 106.

⁴⁶ OTRUBA, Mojmír. Ve směru od reality do literatury. *Česká literatura*, 1993, roč. 41, č. 3, s. 254.

⁴⁷ ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980. s. 54.

⁴⁸ Srov. FILIPOWICZ, Marcin. Arachnologická stopa v románech Karoliny Světlé. In *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. s. 75.

vzhledem k sobě znamenají, stejně jako očka tkaniny, která na sebe navazují.“⁴⁹ Dále autor poukazuje na skutečnost, že Karolina Světlá si vytvořila svůj osobitý způsob vyprávění. „Jako zmiňovaná Penelopé nemusí již párat svou tkaninu, neboť tím, co zůstalo vypáráno, je stará lineární struktura románu, na jejímž místě vznikla zbrusu nová literární tkanina.“⁵⁰

V ještědských románech se ve značné míře objevuje také téma emancipace. S jejím nástupem se v ženské literatuře představuje nový typ, „...typ vášnivě subjektivistky, plné reflexe a touhy po uplatnění společenském...“⁵¹ Výjimečné ženské hrdinky vynikají nad svým okolím a stávají se vzorem pro ostatní. Představují autorčin ideál ženy, který má čtenáře vychovávat a vzdělávat. „...čtenář cítí z každé řádky, kterak všecka sympatie básnířčina náleží velkým individualitám, rozrážejícím silou citu, intelektu rámeček všednosti; a hle, tyto velké osobnosti jsou k tomu, aby se obětovaly obecné ideji neb chiméře, aby podložily své mohutné já za podnoží cizího vykoupení, aby zdusily svou lásku ve prospěch morálního řádu či morálních předsudků.“⁵² Ostatně na výchovný smysl ještědských románů upozorňuje i Jaroslava Janáčková, která řadí tato díla k osvícenským výchovným románům.⁵³

⁴⁹ FILIPOWICZ, Marcin. Arachnologická stopa v románech Karolíny Světlé. In *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. s. 75.

⁵⁰ Tamtéž, s. 77.

⁵¹ NOVÁK, Arne. Karolina Světlá. In *Česká literatura a národní tradice*. Vybral, uspořádal a doslov napsal Dušan Jeřábek. 1. vyd. Brno: Blok, 1995. s. 98.

⁵² Tamtéž, s. 94.

⁵³ Srov. JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: O české próze minulého věku*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 113.

4 Metoda interpretace postav

Než se začneme zabývat konkrétními ženskými hrdinkami v ještědských románech Karoliny Světlé, je třeba se nejprve zmínit obecně o literární postavě. Při interpretaci postav budeme vycházet z teorií Daniely Hodrové⁵⁴ a Františka Všetického.⁵⁵ Povšimneme si, jakým způsobem jsou postavy v textu prezentovány, jaké zaujímají místo v celkové kompozici a jakou roli má vypravěč. Důraz bude kladen na hlavní ženské postavy, u vedlejších ženských postav se zastavíme méně a o mužských postavách se zmíníme pouze okrajově.

Podle Daniely Hodrové je postava „prvkem prostupujícím všechny složky díla jako svérázný motiv, či spíš dynamický komplex motivů. (...) Postavu tvoří slovně tematický komplex, realizující se v textu určitým souborem textových jednotek. (...) tento soubor se v textu realizuje různými způsoby. Nejdůležitější nám připadají způsoby následující:

1. promluva vypravěče o postavě (přímá charakteristika postavy, popis jejího zevnějšku, chování, jednání, myšlení); součástí této promluvy je i jméno
2. dialogy a výroky jiných postav o této postavě
3. monology a) ‚vnější‘ b) ‚vnitřní‘
4. scénické poznámky (v dramatu, výjimečně i jinde).“⁵⁶

Daniela Hodrová uvádí, že jde vlastně o historický systém, který se v úplnosti objevuje hlavně v dílech realistického typu. Považuje také za důležitou součást charakteristiky postavy její jméno, a to i v případě, že chybí. Vztah mezi jménem a postavou může být různě pevný. Jména mohou být motivována charakterem postavy, mohou o ní přímo něco vypovídat. Motivovanost může být také skryta, někdy nemusí vztah mezi postavou a jménem existovat. Ale i jména tohoto typu nebo bezejmennost mají vůči postavě určitou výpovědní hodnotu.

Všimneme-li si hned prvního způsobu, a to promluvy vypravěče o postavě, uvědomíme si, že může mít v textu řadu velmi různých podob a forem. Zjednodušeně

⁵⁴ Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. Století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001.

⁵⁵ Srov. VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1992.

⁵⁶ HODROVÁ, tamtéž, s. 519.

lze říct, že informace prvního typu bývají uvedeny na začátku, zatímco informace druhého typu (dialogy a výroky jiných postav o postavě) se vyskytují průběžně. „Tento stav bychom mohli v realismu označit za bezpříznakový...“⁵⁷ říká Hodrová a jako příklad uvádí Nerudu a Balzaca, kteří představují charakteristiku zjevu postavy hned při jejím uvedení. „Naopak postup, při němž jsou části charakteristiky roztroušeny v textu, můžeme pokládat za příznakový, alespoň v období realismu. Tento postup volí kupříkladu Stendhal a také Karolína Světlá, která s informacemi o ‚vnějším‘ těle přichází většinou teprve v momentu vhodném z hlediska rozpoložení postavy.“⁵⁸ O tom se ostatně zmiňuje i Marie Řepková při rozboru románu *Frantina*. „Jednotlivé rysy a vlastnosti se vyjevují postupně, ať už ve vlastním ději, v rozpravách s Bartolomem, nebo v líčení běžného poklidného života na statku po jejím příchodu. Frantinina podoba je před našimi zraky jakoby modelována, prokresluje se, nabývá stále pevnějších, zřetelnějších, ostřejších obrysů a tvarů.“⁵⁹

Hodrová také užívá v souvislosti s charakteristikou postavy dva pojmy: postava–hypotéza a postava–definice. Postava–definice vystupuje jako hotová a uzavřená, její nitro je čtenáři odhaleno. Naproti tomu podstata postavy–hypotézy je v díle otevřena, což nabízí čtenáři prostor pro vlastní pochopení. Vzniká více možností jak tuto postavu interpretovat. Postava–definice, tím že je její nitro zveřejněno, částečně ztrácí svoji subjektivitu.⁶⁰

Postavy–definice se objevovaly i v 19. století v realistické próze s důrazem na bohatou charakteristiku postavy (psychologické romány). Na základě tohoto dělení můžeme tedy postavy Karoliny Světlé označit jako postavy–definice. S jejich vzhledem a nitrem jsme postupně seznamováni jak přímou charakteristikou, tak prostřednictvím ostatních postav i pomocí vnějšího a vnitřního monologu. Světlá, aby svým postavám dodala plastičnost a udržela čtenáře v napětí, používá řadu prostředků uměleckého zobrazení. Těm se budeme postupně věnovat v analýze jednotlivých románů.

František Všeticka přistupuje k postavám na základě jejich funkce, kterou zastávají v kompoziční výstavbě díla.⁶¹ Rozlišuje například postavu klíčovou, svorníkovou, rámcující, disturbativní, osudovou, postmortální a další. Některými

⁵⁷ HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. s. 521.

⁵⁸ Tamtéž, s. 521. Hodrová odkazuje na: HAUSENBLAS, Karel. *Od tvaru k smyslu textu: stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Univerzita Karlova, 1996. s. 160.

⁵⁹ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karoliny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 82.

⁶⁰ Srov. HODROVÁ, tamtéž, s. 556–557.

⁶¹ Srov. VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 25–29.

z těchto typů postav se budeme zabývat v dalších kapitolách. Všetička se také zmiňuje o postavě vypravěče, jehož funkce spočívá ve zprostředkování příběhu. U Karoliny Světlé se s postavou přímého vypravěče setkáváme pouze v již zmiňovaném románu *Frantina*. Jedná se o personálního vypravěče, který je v textu fyzicky přítomen, vystupuje v něm jako postava a líčí události v ich-formě. Sám do nich aktivně nezasahuje, pouze jim přihlíží.

Podle Všetičky vytvářejí skupiny postav konfigurace. Nejjednodušším způsobem jsou figurální dvojice, které bývají spojeny různými vztahy. Může se jednat například o náklonnost, lásku, přátelství, ale také o nenávisť, závislost a podobně.⁶² Figurální dvojice se v románech Světlé vyskytují často a většinou se mezi nimi jedná o milostný vztah.

⁶² Srov. VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 29–30.

5 Postavy v románech Karoliny Světlé

Počet postav v ještědských románech Karoliny Světlé nebývá příliš velký. Ve většině děl bývají tři až čtyři postavy hlavní a několik postav vedlejších. Kratší prózy jsou založeny převážně na vztahu tří hlavních postav, ale i v románech bývají ve vzájemném vztahu trojice nebo čtveřice. Jako příklad můžeme uvést Antoše, Sylvu a rychtářku ve *Vesnickém románu* nebo Evičku, Štěpána a Ambrože z *Kříže u potoka*. Mezi těmito osobami dochází k různým psychologickým konfliktům a Světlá předkládá čtenářům několik variant jejich řešení. Nejčastěji se jedná o variantu, při které jedna osoba bývá připoutána k druhé, ke které však necítí opravdovou náklonnost a miluje osobu třetí. Takto vzniklé vztahy musí být nějakým způsobem řešeny (*Kříž u potoka*, *Vesnický román* a *Frantina*).

Ve většině případů se jedná o konflikty milostné. „I její romány jsou historie lásky. Ale také její hlavní osobnosti jsou bytosti idealisované, postavené v rámeček současné skutečnosti.“⁶³ Při této příležitosti se Leander Čech odvolává na George Sandovou, podle které jsou skoro všechny romány „historií lásky“. S tím souvisí i fakt, že hrdinkami děl Karoliny Světlé jsou převážně ženy a dívky. Výjimku představuje pouze *Vesnický román*, kde je hlavní postavou muž.

Postavy mužů jsou často znázorňovány dost schematicky. Jejich popisu nevěnuje Světlá tolik pozornosti jako ženám. Jsou to často „egoisté a sobci, lehkovážní hejsci, nerozvážní vášnivci, slaboši duchem a tělem, neústupní tvrdohlavci, vypínaví domýšlivci, moderní blaseovaní Faustové a pesimisté, nedoukové a mravní slaboši – toť asi řada oněch odporných mužů jednajících v románech Světlé! (...) Jen mužů čínorodé vůle a rázných činů, pracujících energicky a obětavě pro dobro, pokrok a ideály lidstva málo u ní nalézáme.“⁶⁴ Přesto najdeme i statečné, obětavé a ušlechtilé muže, jako například Antoše z *Vesnického románu* nebo Bartoloma z *Frantiny*.

V podobném duchu jako Leander Čech se o mužských postavách vyjadřuje i Jan Neruda, který v jednom dopise Karolině Světlé uvádí: „Věř, v tomto okamžiku nemám vedlejší myšlenky a pravím ti zcela vážně, že zůstaneš při všem tvém velkém talentu přec jen jednostrannou, protože si výhradně ženskou a mužskému živlu na sebe působiti

⁶³ ČECH, Leander. *Karolina Světlá: obraz literárně-historický*. Telč: nákladem knižkupectví Emila Šolce, 1907. s. 172.

⁶⁴ Tamtéž, s. 177–178.

nedáš. – Tvé mužské povahy nerozehřejí nikoho, ty máš jen panáky nebo blouznivce, protože jsi žádného muže nikdy do své bytosti nepojala a mu nedopřála, by tě pronikl.“⁶⁵

Ludvík Páleníček upozorňuje na specifické vlastnosti postav. „Ve vědomí Karoliny Světlé jako by tkvěl pocit jakési viny, jakýsi pocit vykořenění z lidského normálu. Tento pocit asi souvisí s chorobným založením básnířčiny fantasie. Roste od doby skonu jejího prvního a jediného dítěte, a po deseti letech opět znovu ožívá už zmíněným milostným intermezzem s Nerudou, kdy je promítán do literárních postav, které mají rysy jakési úpadkovosti a nenormálnosti.“⁶⁶

Také Věra Mazlová si všímá u mužských protagonistů zkaženosti a prázdnoty. Pokud se jedná o kladné typy, bývají to často jen slaboši a snílkové. Za zdařilé považuje Štěpána a Ambrože z *Kříže u potoka*.⁶⁷

5.1 Typy ženských hrdinek

Karolina Světlá byla horlivou zastánkyní ženských práv a téměř celý život za ně bojovala. Také proto zaujímají ženy v její tvorbě významné postavení. Představují výrazné osobnosti obdařené silnou vůlí, vlasteneckým cítěním a touhou vzdělávat se. Její ženské hrdinky vynikají i po fyzické stránce. „Celkem ženy Světlé jsou vesměs krásny, nebo zajisté aspoň výrazny.“⁶⁸

Ženské postavy Světlé jsou dvojího druhu. První typ představuje ženy bez citového založení, marnivé, nešlechtné a mstivé. Typickým příkladem je rychtářka z *Vesnického románu*, ale také nešťastná Józka z *Kříže u potoka*, která prokleje celý rod Potockých. Tyto ženy stojí v protikladu k druhé skupině, která zaujímá v tvorbě Světlé klíčovou roli. Hrdinky ze všech sil pomáhají lidem kolem sebe a není jim lhostejná ani budoucnost společnosti.

⁶⁵ Světlá Podlipské, 28. 8. 1862. In SVĚTLÁ, Karolina. *Bouřky: příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy: korespondence Karoliny Světlé z roku 1862*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská; Litomyšl: Paseka, 2007. s. 52.

⁶⁶ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Nakladatelství Práce, 1949. s. 119.

⁶⁷ „V této galerii mužských postav a typů v díle Světlé zaujímají Štěpán a Ambrož místo čestné. Jsou to jedni z nejzdařilejších mužů co do plnosti charakteru a životnosti ze všech, již vyšli z jejího pera.“ MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 28.

⁶⁸ ČECH, Leander. *Karolina Světlá: kritická studie*. Brno: nákladem Hlídky literární, 1891. s. 86.

S první typickou ženskou hrdinkou se setkáváme v povídce *O krejčíkově Anežce*.⁶⁹ Anežka svým vzhledem a vlastnostmi vyniká nad ostatními a je to první velmi dobře psychologicky vykreslená postava Světlé. Na ni navazuje Rozička z povídky *Skalák*, která představuje typ silné a statečné ženy.⁷⁰ Arne Novák považuje tuto povídku za významný vývojový stupeň směrem k budoucím ještědským románům. Tyto typy ženských hrdinek ztělesňují mravní ideál Karoliny Světlé, a proto je autorka zobrazuje v nejrůznějších obměnách ve většině svých děl. Její ženy dodržují přísné morální zásady a podstupují oběť, která se jeví jako ideální řešení konfliktu s konvenční společností. „A tak jsou ženy její praví heroové ctnosti, u nichž mravní zákon pevně jest vryt v srdce. Avšak nejen vznešená výše mravní jest stkvělou jejich ozdobou, vynikají i mohutnou silou ducha a značně vyvinutou inteligencí.“⁷¹

V románech Světlé se také vyskytují typy přísných a tvrdých matek, například Antošova matka ve *Vesnickém románu* nebo její romantičtější obdoba v matce Apolínově z *Frantiny*. Na těchto postavách chce Světlá ukázat jinou formu působení žen na muže. Tyto matky mají na své syny záporný vliv a svým jednáním jim spíše škodí. Jejich vliv totiž není povznášející a ušlechtilý, jak je tomu u hlavních ženských postav (Evička, Sylva, Kantůrčice a Frantina).⁷²

Ženským postavám v dílech Světlé věnovali velkou pozornost všichni spisovatelé a literárními kritici, kteří se její tvorbou zabývali. Vznikla tak celá řada většinou velmi kladných hodnocení. Kladně hodnotí ženské hrdinky i F. X. Šalda. „Těmito světlými bytostmi bývají u Světlé většinou ženy; dovedou obětovati se za svůj rod i za celé lidství a život svůj pojímají jako mravní poslání. I tyto figury vynikají silou vůle, silou, jak se nám dnes zdá, až nadlidskou; ale jest to vůle očištěná od temného rmutu sobeckých pudů, vůle mravně posvěcená, vůle odosobená.“⁷³

Marie Pujmanová si zase u žen všímá motivu oběti, který prochází všemi jejími romány. „U Světlé vykupuje dívka muže; s trpělivostí, jež nepochybuje, s vírou, která hory přenáší, podstupují nevěsty a mladé ženy zkoušky, jaké jim Světlá ukládá v častých obměnách od ‚Kříže u potoka‘ do ‚Černé divizny‘. A když nevykoupí, tož

⁶⁹ Srov. ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980. s. 166.

⁷⁰ Srov. NOVÁK, Arne. »Skalák« Karoliny Světlé. In *Podobizny žen*. Praha: Novina, 1940. s. 96.

⁷¹ ČECH, Leander. *Karolina Světlá: obraz literárně-historický*. Telč: nákladem knižkupectví Emila Šolce, 1907. s. 175.

⁷² Antošova matka Antoše citově vydírá a nutí ho zůstat v nešťastném manželství, Apolínova matka zase nutí svého syna, aby se mstil za křivdy spáchané na jeho otci.

⁷³ ŠALDA, F. X. *Karolina Světlá a Jan Neruda*. In *Časové i nadčasové*. Praha: Melantrich, 1936. s. 28.

aspoň vlastníma rukama pohřbí Rozička Jáchyma vyvržence, jehož se jí nepodařilo zachránit před obecnou záští v „Skalákově“.⁷⁴

Ženské hrdinky jsou vzorem mravní dokonalosti a ušlechtilosti, jejich vlastnosti jsou tedy většinou zidealizované. Také nacházíme jistou schematičnost v zobrazování jejich buď kladné, nebo záporné povahy. Světlá také ve své tvorbě vyzdvihovala mravní velikost lidových typů, aby je stavěla do protikladu k měšťáctví.

Na základě výše uvedených poznatků je zřejmé, že hlavním těžištěm tvorby Světlé jsou ženy. Ženskou tematikou se autorka zabývá od počátečních povídek až po vrcholné romány. Ženské protagonistky svým jednáním významně ovlivňují své okolí a podílejí se na mravním vývoji ostatních postav, většinou mužů.

Světlou zajímají jednotlivci, lidé zvláštní, kteří se výrazně liší od svého okolí. Proto také v jejich románech dochází ke konfliktům mezi jednotlivci. Světlá klade důraz na lidskou individualitu a zachycování subjektivních pocitů svých postav.

5.1.1 Vesnický román

Vesnický román patří k vrcholným dílům Karoliny Světlé a je první z řady ještědských románů. V roce 1867 vycházel v časopise *Květy* a poprvé byl vydán knižně v *Matici lidu* v roce 1869. Titul *Vesnický román* nás explicitně upozorňuje na to, s jakým žánrem se setkáváme. Podrobně se druhy titulů zabývá například Daniela Hodrová, která vychází z typologie Jiřího Levého rozlišující tituly popisné a symbolizující. Popisný titul je bezpříznakový a může zahrnovat i informaci o žánru.⁷⁵ To je právě případ *Vesnického románu*.

Kritikou byl román přijat příznivě. Pochvalně se o něm vyjádřil například Jan Neruda⁷⁶ nebo Teréza Nováková. „Vesnický román jest práce jako z kusu žuly utesaná. Málo v ní veselé nálady, všechny postavy jsou více méně zádumčivé, pochmurné.“⁷⁷ Také oceňuje podrobnou psychologii postav a ucelenou kompozici románu.

Vesnický román vytvořila Světlá na základě skutečného příběhu, se kterým se seznámila v Podještědí a jehož děj zasadila přímo do Světlé pod Ještědem. Čtenář má

⁷⁴ PUJMANOVÁ, Marie. Karolina Světlá a dnešní čtenářka. *Kritický měsíčník*, 1939, roč. 2, č. 1. s. 278.

⁷⁵ Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. s. 242–246.

⁷⁶ Srov. NERUDA, Jan. Český román vesnický a jeho tvůrkyně. In *Kritické spisy Jana Nerudy. VII. Literatura. Část druhá, Kritiky a referáty*. Praha: F. Topič, 1911. s. 214–217.

⁷⁷ NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Světlá, její život a spisy*. Praha: Nákladem Spolku pro vydávání laciných knih českých, 1890. s. 72.

možnost poznat světlý kostelíček a statek u Richtrů, pocházející z roku 1835. Ten se Světlé tak zalíbil, že z něho učinila rychtářčin statek.

Autorka v tomto románu řeší nesmyslnost soužití v nešťastném manželství. Rozvod byl v tehdejší společnosti nepřipustný, ale Světlá byla jeho zastáncem. Paradoxem je, že sama Světlá v nepříliš šťastném manželství zůstala.⁷⁸ Nezrušitelnost manželství vede v románu ke zničení několika lidských životů, Sylvy, Antoše i samotných dětí.

V příběhu se mísí realistické prvky s romantickými, což přispívá k dramatičnosti a tajuplnosti vyprávění. „Světlá při vši básnické stylizovanosti postav a při vidění v podstatě romantickém zachycuje i kus věrně odpozorovaného vesnického života v Podještědí. Do dějové osnovy díla jsou ústrojně včleněny popisy lidových zvyků (stínání kohouta, dlouhá noc, štědrovečerní obyčeje), krajové pověry (rychtářčino čarování), obraz hospodářských poměrů (život a provoz na statku, Antošovo obchodování), rozmarný žánrový obrázek (Sylvin spor s vesnickými chlapci) atd. Koneckonců v tragickém příběhu hrdinů se obrážejí i rozpory dané sociálním vrstvením vesnice.“⁷⁹

Celý příběh se prakticky odehrává na jednom místě, takže se jedná o prostor konstantní.⁸⁰ Kompozici *Vesnického románu* tvoří časově chronologicky uspořádaný příběh několika postav, které se vzájemně střetávají v různých dramatických situacích. To posunuje děj dopředu a stupňuje napětí až ke konečnému vyvrcholení celého díla. Dramatického stupňování je dosaženo vlastním jednáním postav, ale také jejich promluvami. S dramatičností se setkáváme i v popisných pasážích, kde například Světlá líčí konflikt mezi Antošem a rychtářkou. „Co slyšel Antoš v této chvíli od své ženy, neslyšel od ní nikdy. V její řeči nebylo stínu rozumu, povážlivosti, dobrosrdečnosti. Výčitky naň jenjen sršely. Počala od jeho příchodu na statek, vše, co tam zažil co hoch, co mladík, co muž, mu vypočítala. Jeho činnost, pilnost, střídmost, příčinlivost nebyla u ní ničím, praničím.“⁸¹

Pro důkladnější vykreslení psychologie postav využívá autorka vnitřní monolog, nejvíce u Antoše. Touto metodou jsou zachyceny myšlenky, pocity a rozpoložení

⁷⁸ Manželství s Petrem Mužákem nebylo příliš šťastné, i když si ho Světlá vážila a v době nemoci se o něho obětavě starala. Ve své korespondenci se Světlá často zmiňuje o velké rozdílnosti jejich povah.

⁷⁹ ŘEPKOVÁ, Marie. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 11.

⁸⁰ „Konstantní prostor zahrnují všechna syžetová díla odehrávající se na jednom místě.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 33.

⁸¹ SVĚTLÁ, *Vesnický román*, tamtéž, s. 61.

postavy.⁸² Jako příklad můžeme uvést vylíčení Antošovy touhy zachránit své nešťastné manželství. „Odpustím, zapomenu navěky, a ona musí také zapomenout a odpustit. Chci považovati za zlý sen, že jsme si kdy ublížili. Domluvíme se a započneme nový život.“⁸³

V následujícím rozboru se budeme věnovat charakteristice ženských postav a jejich vývoji, ale nejprve si povšimneme Antoše Jírovce. V románu je vylíčen celý jeho život už od dětství a vzorem se Světlé stala skutečná osoba, proto jej můžeme označit za postavu klíčovou.⁸⁴ Ke všem ženským postavám má Antoš nějaký citový vztah a tvoří s nimi tzv. figurální dvojice. Je vylíčen jako čestný, pracovitý, ušlechtilý a představuje typického českého venkovského člověka s pokrokovými názory. Bouří se proti zaostalým zákonům společnosti a církve a za svůj názor dokáže bojovat. Jeho povahové vlastnosti jsou sice zidealizované, ale přesto působí přesvědčivě a pravdivě.

Prostřednictvím Antoše se setkáváme s ostrou kritikou společnosti. Antoš kritizuje falešnou morálku a společenské i církevní zákony. To však není nejvýznamnější složkou díla, které v závěru vyznívá konzervativně. Antoš nepřestoupí církevně-společenské zákony, ale podřizuje se své matce. Větší význam tohoto románu spočívá ve vývoji postav směrem k autorčinu ideálu, kterým je mravně ušlechtilé lidství. Světlé se v této próze podařilo podrobně zobrazit vývoj lidské osobnosti s jejími duševními pochody a proměnami.

5.1.1.1 Rozbor postav

SYLVA

Jednou z ženských protagonistek *Vesnického románu* je Sylva. Autorka použila jako předlohu skutečnou osobu, jak o tom píše v dopise své sestře Sofii Podlipské.⁸⁵ Se Sylvou se setkáváme až téměř ve druhé polovině románu. Je to sirotek, který vyrostl v horách u svého strýce. Díky jeho tvrdé výchově získá Sylva spíše pro chlapce typické vlastnosti, jako zručnost, sílu, smělost, a proto se odlišuje od ostatních dívek. Její

⁸² Daniela Hodrová uvádí, že vnitřní monolog je „jeden z nejrozšířenějších způsobů prezentace nitra postavy.“ HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. s. 529.

⁸³ SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 59.

⁸⁴ „Klíčová postava je literární postava, jejímž předobrazem byla některá známá osoba veřejného života.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 28.

⁸⁵ Srov. Světlá Podlipské, 20. 8. 1860. In *Ještěd Karoliny Světlé: Karolína Světlá ve svých dopisech a pracích o ještědských horách a jejich lidu* Vybral, uspořádal, úvodní stať a poznámkové texty napsal Josef Špičák. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958. s. 104.

odvaha se projeví hlavně při lidové slavnosti stínání kohouta, kde dokáže pokořit všechny přítomné muže svým vítězstvím.

Sylva nad ostatními vyniká vzhledem, povahou i chováním. „Obličej její byl sice barvy poněkud ‚tvrdé‘, ale oči se jí v něm třpytily jako granáty, rty jako korále, zuby jako perly. Z každého tahu zářila smělost a radost.“⁸⁶ Popisu jejího zevnějšku věnuje autorka značnou pozornost. „Byla to mrštná, vysoká postava, ta jeho sokyně. Šněrovačka červená jako krev obepínala její vzrůst, černá sukně zlatou portou lemovaná dosahovala jí až ke kotníkům, žlutý hedbávný šátek poutal její vlasy. Měla jich však tolik a tak kudrnatých, že se do něho nevešly, kroužily se všude pod ním i nad ním...“⁸⁷ Díky tomu, že vyrostla v horách, si zachovala ryzí charakter a vlastní žebříček hodnot. Dokáže přesně rozlišovat mezi dobrem a zlem a žít v souladu s přírodními zákony. Je bytostí čistou a nezkaženou, její myšlení není poznamenáno žádnými předsudky.

Postava Sylvy prochází v románu zásadním vývojem. Světlá mistrně zachycuje proměnu divoké a prostořeké dívky v jemnou, mírnou a obětavou ženu, která se rozhodne vložit veškerou energii do péče o Antoše, jeho děti a celé hospodářství. U Sylvy jsou postaveny do protikladu dvě fáze jejího života. Přerod divoké Sylvy v oddaně milující bytost není přímo psychologicky vylíčen. Čtenáři je pouze nenápadně naznačen několika rysy nepřímé charakteristiky.⁸⁸ K této proměně dochází ve chvíli, kdy poznává skutečnou povahu rychtářky. „Světlo se zrodilo v Sylvě – nejvřelejší to soucit s mužem, jehož pomáhala tak horlivě mučit – a náhle porozuměla srdci lidskému, nejvznešenější to mluvě přírody. Položivši těžkou hlavu na sloup, kde odpočívala před několika okamžiky ještě hlava Antošova, začala Sylva rázem procíťovat ze sna neuvědomělé, bezstarostné mladosti, s úžasem noříc pohled v temnou propast lidských vášní; byla to zcela nová, posud od ní netušená říše.“⁸⁹

Sylva vystupuje v románu jako postava osudová, protože ovlivňuje životní osudy Antoše.⁹⁰ Mění se v jeho očích a dokáže v něm probudit novou víru a naději v lidskou dobrotu. Když Antoš a jeho děti onemocní nakažlivými neštovicemi, Sylva se o ně stará a nasazuje tak svůj život. Antoš se rozhodne pro rozvod a společný život se Sylvou. Sylvinu proměnu ve zcela jinou bytost poznává i Antošova matka. „To již

⁸⁶ SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 72.

⁸⁷ Tamtéž, s. 71–72.

⁸⁸ Srov. LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 148.

⁸⁹ SVĚTLÁ, *Vesnický román*, tamtéž, s. 104–105.

⁹⁰ „Osudová postava je figura, jež zásadním způsobem ovlivní nějakou jinou postavu, na dlouhou dobu určí její osud.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 26.

nebylo to prostoduché děvče, které znala, co teď před ní stálo. Vážnost a zralost ducha zkoušeného dumala Sylvě v temném pohledu.“⁹¹

V závěrečné dramatické scéně románu se pod křížem setkává Sylva s rychtářkou, a aby Antoše zachránila před její kletbou, navždy se ho zřekne. „Zadržte! (...) vašim Antoš zůstane!“⁹² Sylva dobrovolně obětuje svoji lásku i osobní život pro záchranu milovaného člověka a rozhodne se pomáhat nemocným v klášteře. Jedině v tom nachází východisko a vidí smysl dalšího života.

RYCHTÁŘKA

Další významnou ženskou postavou je rychtářka, Antošova manželka. S její charakteristikou se setkáváme již na začátku románu. V této době je vztah s Antošem ještě harmonický, ale autorka už nás upozorňuje na některé negativní rysy. „Rychtářka byla mnohem méně oblíbena než její muž. Byla hrda a pánovita, vedle toho prudka a svéhlava. Na koho se rozhněvala, toho pronásledovala věčnou nenávistí, koho si oblíbila, toho zahrnovala dary. Málokdo však věděl, jak přišel u ní do lásky, ni čím si zasloužil její zášť.“⁹³ Tato rozmarná povaha je připisována jejímu původu, vyrostla jako jedináček v bohaté rodině.

Co se týče vzhledu, je podobně jako většina ženských postav Světlé velmi hezká. „Arci rychtářka bývala za mládí pěkná jako obraz, dosud měla tváře jako pivoňky, oči jako jed, zuby jako mléko, kdo jí neznal, měl ji za mladou žinku, neb dokonce za svobodnici.“⁹⁴

Rychtářčina povaha se v průběhu děje velmi výrazně mění. „...u rychtářky je s velkou psychologickou pronikavostí postižen zkázonosný proces vyjevování její nejvlastnější povahy.“⁹⁵

Rychtářka se po smrti manžela provdá za svého pacholka Antoše. Mladého, pohledného muže si chce udržet za každou cenu, touží ho vlastnit a ovládat. Svým jednáním postupně způsobí rozvrat a bezdůvodnou žárlivostí zničí poklidné manželství.

⁹¹ SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 201.

⁹² Tamtéž, s. 199.

⁹³ Tamtéž, s. 19.

⁹⁴ Tamtéž, s. 28.

⁹⁵ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 42.

Rychtářka je tedy postavou disturbativní.⁹⁶ Nakonec zcela ztratí soudnost a v závěru románu přijde o rozum.

JÍROVCOVÁ

Poslední ženskou postavou, která také ovlivňuje jednání hlavních protagonistů Antoše a Sylvy a dramatickým způsobem zasahuje do děje románu je Jírovcová, Antošova matka. Setkáváme se s ní již na začátku příběhu. Je vylíčena jako pilná, pracovitá a zbožná žena zkoušená těžkým životem. „Jírovcová si však nikdy nestěžovala na těžké živobyті. Neměla stýskání a bědování ve zvyku, nenadělala vůbec mnoho řečí. Tím pilněji hleděla si práce své. Takové dělnice neúnavné a spolehlivé nebylo široko daleko.“⁹⁷

Jírovcová se vdala velmi mladá a brzy ovdověla. Vytvořila si svou vlastní životní filozofii, ve které uplatnila jednak zdravý rozum, jednak zásady víry a mravní normy, které dohnala až do krajnosti. Podle této filozofie dospěla k názoru, že žena se nesmí znovu provdat, ani když je vdova. „...ale u mne jest hanbou, pozná-li žena za živobyті svého dva manžele po sobě. Nevím věru, jak bych předstoupila jednou před boha, kdybych se každou rukou držela muže jiného!“⁹⁸ Za toto přehnané a nepochopitelné dodržování víry se jí ostatní smějí. „Lidé se jí vysmívali za takové neslýchané ‚mudrování‘.“⁹⁹

Jírovcová je přísná nejen na sebe, ale i na Antoše. Vychovává ho podle mravně-křesťanských zásad, z kterých nesmí slevit za žádnou cenu. Neváhá použít ani citového vydírání, například když se chce Antoš s rychtářkou rozvést. „...jen jedno mi za to učiň k vůli, vzpomeň si jen okamžik na hrob otcův. Dáš ho zneuctít každou cizí nohou, poskytněš okoloidoucím právo, by kopnouce do něho potupně zvolali: Hle, z toho, jenž tu práchniví, pošel proklatý onen odpadlík, jenž dal pohoršení nám i dětem našim.“¹⁰⁰

Mezi Jírovcovou a Antošem dochází k ostrým dramatickým konfliktům, protože pokrokově smýšlející Antoš nesouhlasí s falešnou morálkou své matky. Ta v jeho snaze nechat se rozvést vidí nejvyšší možné rouhání proti božím zákonům. Antoš se těmto zákonům vysmívá. „Ty zákony, matko, jež si dali lidé, mohou lidé také změnit. Je to

⁹⁶ „*Disturbativní postava* (z lat. disturbare = rozrušit, působit rozvrat) je postava narušující daný společenský nebo jen rodinný stav.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 27.

⁹⁷ SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 16.

⁹⁸ Tamtéž, s. 16–17.

⁹⁹ Tamtéž, s. 17.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 192.

zákon nespravedlivý, odsuzující člověka, aby setrval ve svazku s člověkem nehodným, poněvadž se s ním jednou spojil, donucen jsa k tomu poměry neblahými. Přestupují jej bez rozpaků.“¹⁰¹ Antoš však vede s matkou marný boj. Nakonec se vzdá svého práva na šťastný život s milovanou ženou a podřídí se zákonům, které neuznává.

Jírovcová v závěru románu pochopí, že se mylila a Antošovi a Sylvě křivdila. Umírá smířena se svým osudem a je spokojená s tím, že se Antoš podřídil jejím názorům a s rychtářkou nerozvedl.

5.1.2 Kříž u potoka

„Kříž u potoka je dílem pro tvorbu Karoliny Světlé velmi příznačným, krystalicky čistým, pokud jde o beletristický tvar i pokud jde o životní a myšlenkový význam. Jeho děj inspirovalo vyprávění o činech, které byly opravdu vykonány, a o utrpení, které bylo skutečně prožito. Kapličku u dolanského mlýna, na místě, kde došlo k bratrovraždě a kde později tak ráda sedávala a snila Evička ze mlýna, i kříž u potoka, k němuž se utíkala nebohá Józka se svou bolestí a nenávistí, a konečně pověst o kletbě, kterou byl stížen rod Potockých, Světlá dobře znala.“¹⁰²

Román *Kříž u potoka* vyšel na přelomu let 1868 a 1869 v Matici lidu a spolu s *Vesnickým románem* patří k vrcholným dílům Karoliny Světlé. Autorka v něm oslavuje věrnou a obětavou lásku hrdinky Evy, které se podaří zvítězit nad rodovou kletbou a zachránit svého manžela před zkázou.

Čtenáři byl přijat velmi příznivě. Světlá se svěřila své přítelkyni Elišce Krásnohorské, že jsem „...byla první dni hned po vyjití zahrnuta dopisy z celých Čech od osob zcela mi neznámých...“¹⁰³ Také kritika román velmi oceňovala, pochvalně se o něm vyjádřil například Karel Sabina a Jan Neruda.¹⁰⁴

Toto dílo má daleko složitější kompozici než ostatní ještědské romány.¹⁰⁵ Setkáváme se zde také s motivem oběti, který je pro autorčinu tvorbu typický. Evička

¹⁰¹ SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 187.

¹⁰² HRZALOVÁ, Hana. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 9–10.

¹⁰³ Světlá Krásnohorské, 15. 1. 1869. In JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: O české próze minulého věku* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985. s. 115.

¹⁰⁴ Srov. Světlá, Krásnohorské, 29. 1. 1869. In tamtéž, s. 115.

¹⁰⁵ „Proti mistrně jednoduché stavbě *Vesnického románu* má dílo (...) kompozici daleko složitější, ba nejumnější ze všech románových skladeb s látkou ještědskou.“ LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 148.

obětuje svoje osobní štěstí ve prospěch povinnosti, aby zlomila kletbu nad rodem mlynáře Potockého. „Nejednám přeháleně, vždyť jsem prvé pravila, že od dětinství jsem si přála, aby bůh takovou úlohu mi svěřil. (...) Abych úkolu svého došla, *musím* Štěpána milovat, a *budu* ho tedy milovat!“¹⁰⁶ Do tohoto románu promítla Světlá vlastní zážitky, zejména svůj vztah k Janu Nerudovi.

V tehdejší době byl román velmi pokrokový, autorka zde vyjádřila víru ve schopnosti ženského pokolení. „V kresbě postav proniká Karolina Světlá až do hlubin lidské bytosti a tvoří věčné typy, blízké antickým hrdinkám. Nepřímo řeší tímto dílem Světlá i otázku ženskou, ve vedlejších zápletkách si všímá problému sociálního, výchovy dětí a náboženství.“¹⁰⁷

Karolině Světlé se podařilo vystihnout a psychologicky vykreslit různé lidské charaktery. Postava Evičky je značně zidealizovaná a podobně je tomu i u Ambrože. Postava Štěpána je zpočátku zachycena reálně, je vyličen jako typ samolibého a poněkud omezeného sedláka. Později se téměř zázračně změní v ušlechtilého a citlivého muže. Dále se v tomto díle objevuje řada epizodních postav a figurek, které mají typické osobité rysy (pěstouni, Maříčka).

Světlá také věnovala hodně prostoru vyličení obrazu přírody a krajiny, které souvisí s vývojem děje a s charakteristikou postav. Podobný postup se už objevil ve *Vesnickém románu*, ale spíše jen ojediněle. „...v Kříži u potoka však Světlá využívá sepětí přírodních a krajinných motivů s charakteristikou postavy daleko soustavněji. Zejména v této funkci se obraz kraje přímo podílí na tematické výstavbě románu. Zpětně pak, působením tématu, se současně sám dynamizuje a dramaturgizuje, nabývá emociálního zabarvení a značné expresivnosti.“¹⁰⁸

V tomto románu se vyskytují ještě tři významné symboly, které mají přímou souvislost s dějem i jednáním postav. Jedná se o potok, kříž a knihu. Ostatně kříž a potok stojí vedle sebe již v názvu díla. Jde o symbolizující titul, který je typický pro romantická díla 19. století.¹⁰⁹ Potok spojuje všechna místa, ve kterých se odehrává děj. Odděluje od sebe dva světy – drsný svět hor, ve kterém žije pouze rodina Kobosilova a svět údolíčka, které je symbolem vesnické pospolitosti. Statek Potockých se nachází

¹⁰⁶ SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 141.

¹⁰⁷ MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 56.

¹⁰⁸ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 71.

¹⁰⁹ Hodrová uvádí, že symbolizující titul může mít několik významů. Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. s. 243.

mezi těmito dvěma světy. Kříž má v románu několik symbolických významů, stojí uprostřed cesty mezi kapličkou a studánkou. Představuje na jedné straně symboliku pohanskou, která se mísí s křesťanským utrpením a obětí. U kříže se setkává také Evička s Józou jako dvě protikladné síly. Významné místo v tomto díle zauímají knihy. Evičce poskytují cenný zdroj poučení a vzdělání, ale Štěpán ji donutí se četby vzdát. Štěpánův bratr Ambrož spojuje svůj osud se starou kronikou Čech, ve které jsou obsaženy rodinné záznamy předků Potockých.¹¹⁰

5.1.2.1 Rozbor postav

EVIČKA

Hlavní postava tohoto románu se jmenuje Karolina Eva. Tato dívka neměla lehké dětství, její otec se o ni nestaral a pil. „V neděli propíjel týdenní výdělek v Čechách u muzik. O ženu a o dítě ani dost málo se nestaral; jen když se mu děvče narodilo, určil, aby mu dali říkat Eva. Učinil tak pro poškleb, poněvadž prý napřed věděl, že jakožto dcera jeho do smrti jako Eva nahá zůstane.“¹¹¹ Z tohoto citátu vyplývá, že jméno postavy autorka nezvolila náhodně, ale chtěla zde poukázat na podobnost se jménem známé biblické postavy. Eva, jak ji známe z Bible, podlehne pokušení a ochutná zakázané jablko, stejně tak Evička, když se dovídá o kletbě, nemyslí na nic jiného, než jak kletbu zrušit. Jméno hrdinky jakoby přímo postavu předurčuje k tomu, aby vykonala něco velkého, i když to v textu není explicitně řečeno. Kdyby autorka zvolila jiné ženské jméno, asi bychom postavě tolik nevěřili. Nemůžeme ale s jistotou tvrdit, zda to byl autorčin záměr.

Evička je postava osudová, protože významně ovlivní osud svého manžela Štěpána.¹¹² Sledujeme ji od jejího dětství až do období dospělosti, je nositelkou hlavní tematické linie. Dobrosrdečná mlynářka se Evičky ujímá a vychovává ji. Z malé roztomilé holčičky postupně vyroste velmi inteligentní a krásná dívka. Už v dětství se u ní objevují některé zvláštní povahové rysy, které mají v budoucnu vliv na její osud. Je to hlavně předčasná citová vyspělost, vážnost, hloubavost a velká vnímavost k cizímu utrpení. Mezi svými vrstevníky není příliš oblíbená, protože se jim vyhýbá a ve volném čase hodně čte. Nad ostatními vyniká nejen vědomostmi, ale i krásou. „Vypadala mezi

¹¹⁰ Srov. VANĚK, Václav. Potok - kříž - kniha: poznámky k sémantické výstavbě Karoliny Světlé Kříž u potoka. *Česká literatura*, 2000, roč. 48, č. 6, s. 624–630.

¹¹¹ SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 26.

¹¹² Viz též pozn. č. 90.

děvčaty vždy jako nevěsta mezi družicemi.¹¹³ Eva je velmi pilná žákyně a ráda se učí novým věcem. „Kantor tvrdíval, že co je škola školou, takové písáčky, čtenářky, počtářky jako Evičky ještě tam nebylo, každý žák před ní se mohl schovat, žádný to nevěděl a neuměl co ona, až o několik let později učit se počala než děti jiné.“¹¹⁴ Evička je poznamenaná těžkými životními zkušenostmi, její otec byl alkoholik a brzy ztratila matku. V jejím životě však dojde k šťastnému zvratu, když se nečekaně dostane do mlýna jako schovanka. S tím je spojený společenský vzestup, dobrá výchova i možnost určitého vzdělání.

K jejím charakteristickým vlastnostem patří silná vůle, tvrdohlavost a stálost v názorech. Své jednání stále řídí myšlenkou obětovat se pro ostatní. „Ne, nechtěla jen vykvést a uvadnouti jako květina v poli, chtěla cosi vykonat, čím by boha, lidi i sebe potěšila.“¹¹⁵ Cit a rozum jsou u ní v rovnováze. Eva od mládí jasně ví, co chce, a jde neúnavně za svým cílem. Při překonávání překážek její osobnost sílí.

Postava Evičky stále více dominuje zejména v druhé části románu. Tam je soustředěn její životní příběh, který začíná ve chvíli, kdy vyslechne vyprávění o tragickém osudu nešťastné Józky, která vyslovila krutou kletbu nad rodem Potockých. „...žádajíc si na tobě, aby plémě to podvodné pod střechou tou zrozené týmž hříchem vyhubeno a zničeno bylo, čím na mně se provinilo, nebudiž při Potockých nikdy již lásky poctivé –“¹¹⁶

Toto prokletí se stává Eviččiným soupeřem, kterého chce porazit za jakoukoliv cenu. Zřekne se svého štěstí, aby rod Potockých od Józiny kletby zachránila. Její oběť probíhá v několika fázích. Nejprve se jako mladá dívka vzdává svých oblíbených knih, protože Štěpánovi vadí její záliba v četbě. Později je nucena dát své milované dítě na vychování k pěstounům do mlýna. Nakonec se pokoří před Štěpánovou milenkou. Největší závažnost má však motiv oběti související s jejím mravním vývojem. Evička se zamiluje do Štěpánova bratra Ambrože, ale tento cit je nucena zavrhnout, aby její oběť byla dokonalá.

Z dnešního pohledu se podobné jednání zdá těžko pochopitelné, zvláště když si uvědomíme, že si Štěpán takovou oběť ani nezasloužil. „I kreslí pak lidi, jakými by měli býti, ne jakými by mohli býti a méně ještě než jakými jsou.“¹¹⁷ Eva je opravdu

¹¹³ SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 53.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 51.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 59.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 121–122.

¹¹⁷ ČECH, Leander. *Karolina Světlá: kritická studie*. Brno: nákladem Hlídky literární, 1891. s. 82.

výjimečnou postavou, která nese atributy antických hrdinek. „Není-li povaha Eviččina vznešenější než-li Antigonina, zajisté že jest jí rovna; (...) Po bok dceři královské postavila Světlá ženu z lidu českého s podobným úkolem vznešeným, královským.“¹¹⁸ Věra Mazlová zase přirovnává Evičku k hrdinkám Corneillovým. „Táž síla vůle, jež utváří jejich osudy, týž spor mezi láskou a povinností, týž výsostný ethický zákon, jemuž se obětuje vše, táž mravní přísnost, vyhnaná až v extrémní rigorism. Nemluvím o vlivu, nýbrž o příbuznosti typů. Nic nevadí, že hrdinky Corneillovy jsou španělskými šlechticemi nebo i královnami a že Eva Světlá je prostá dcera utlačeného českého lidu. Ve světě ducha není rozdílu rodu a stavu.“¹¹⁹

Význam Eviččiny postavy spočívá v její proměně z ušlechtilé, ale naivní dívky, v inteligentní a zralou ženu, která prochází složitým citovým, myšlenkovým a mravním vývojem. Její osobnost je tvořena metodou idealizace, představuje se nám jako příklad a vzor. Svůj úděl si volí sama a vedle citu uplatňuje i rozum, vůli a mravní přesvědčení. Evička je předkládána jako ideál dokonalé pokrokové ženy své doby, která usiluje o vzdělání a poznání. Nese některé povahové rysy samotné autorky a v jejím vztahu k Ambrožovi je zachycen vztah Světlé a Nerudy.

Eva představuje určitý typ ženy objevující se v díle Karoliny Světlé, který je obdařen prakticky jen kladnými vlastnostmi. „Eva naproti tomu je od začátku až do konce stejná a táž, věrná sama sobě. Ví, co chce, a na cestě za vysokým cílem nezakolísá ani jednou. Tyčí se nad námi všemi, stojí vysoko jako skála, která se sice neochvějně zdvíhá k nebesům, ale která i studí a mrazí.“¹²⁰

JÓZA

Józa je další významnou a výraznou ženskou postavou. Její příběh je vložený do složité kompozice celého románu a tvoří samostatnou uzavřenou kapitolu, izolovanou od ostatního děje. Má dramatický spád, je chmurně laděný a končí tragicky. Motiv tajemnosti vyvolává ve čtenáři pocit napětí a touhu dozvědět se všechny podrobnosti o této události a jejích účastnících.

¹¹⁸ CHALUPA, František. Karolína Světlá: literární studie. *Světlozor*, 1880, roč. 14, č. 17, s. 198.

¹¹⁹ MAZLOVÁ, Věra. *Karolína Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd.. Praha: Jos. R. Vilínek, 1946. s. 27.

¹²⁰ Tamtéž, s. 30.

Józina postava nevystupuje v románu přímo, o jejím životě se dozvídáme pouze z vyprávění mlynářky. Ta o ní slyšela od své matky. Narážíme zde na motiv ústní lidové slovesnosti, který Světlá často používala. Józa je typem postavy postmortální.¹²¹

Józa neměla šťastné dětství jako Evička. Její rodiče byli velmi chudí a na živobytí si museli vydělávat těžkou prací. Józa tedy musela už jako malá orat na poli a starat se o dobytek. „Děti u Kobosilů, Veník a Józa, vyrostly, aniž zvěděly, co to škola, muzika, přástva, jarmark, krátce, co to je svět; nepoznaly jiného, než kterak se do krve pracuje. Nikdy nezaslechly nejen slova laskavého, ale ani slova rozumného.“¹²² Její jedinou útěchou byl bratr Veník, kterého měla Józa velmi ráda. Když ho odvedli na vojnu, byla z toho nešťastná. „Neukápla jí před rodiči jediná za loučícím se Veníkem slza, (...) ovšem, kterak si počínala na seníku, kdež spávala, tož nikdo neviděl. Válela se tam jakoby smyslů zbavena, rvala si vlasy, rozrývala si nehty krk a ruce. (...) Baže se šelmou se potýkala, se zoufanlivým o bratra jediného to steskem.“¹²³

K zásadnímu obratu v životě Józky dochází, když se poprvé u studánky setká s Mikešem Potockým. Zamiluje se do něj a zaslepena láskou je ochotna pro něho udělat cokoliv. „,Poruč, poruč, všecku svou krev takhle po kapkách za tebe dám a za nejkrásnější si to budu pokládati smrt, umírajíc k rozkazu tvému.“¹²⁴ Mikeš si s ní pouze zahrává a časem si najde jinou dívku.

Józa je otcem přinucena vzít si Mikešova bratra Franíka, kterým pohrdá. Jejich manželství je velmi nešťastné a končí Józinou sebevraždou. Před svou smrtí vysloví Józa kletbu, která má nedozírné následky.

Příběh Józky se odehrává mnohem dřív než život hlavní postavy Evičky. Proto zde hraje mnohem větší úlohu černá magie a zaklínání. Nejprve využije Franík kouzelné moci, aby ovládl svoji ženu, později používá magie i Józa, která se chce pomstít za všechno trápení, jež musela od Potockých snášet.

Při popisu Józky používá autorka řadu květnatých výrazů. „Vstoupivši do lesa, byla si ale z hlavy plenu strhla, dlouhé svoje vlasy rozpustila, aby ji přec trochu okrášlily, za řádky si zastrčila velkou kytku z nejvzácnějších na horách bylin, jako nevěsta k oddavkám se ubírající, a ráno před sluncem východem si třikrát po sobě umyla rosou tvář i ruce. (...) Vlasy se kolem ní vlnily jako černé jezero, tvář se jí svítila

¹²¹ „*Postmortální postava* je mrtvá, odumřelá postava, která svou posmrtnou existencí ovlivňuje existenci osob živoucích.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 26.

¹²² SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 74–75.

¹²³ Tamtéž, s. 77.

¹²⁴ Tamtéž, s. 91.

mladostí a svatou láskou srdce nevinného.“¹²⁵ Inteligence a vědomosti jsou u Józy spíše podprůměrné, jeví se jako důvěřivá a značně naivní. „Kdyby byla Józa zkušenější bývala, hned ptáka by byla po zpěvu poznala.“¹²⁶ Vůlí a silou charakteru se Józa vyrovná Evičce, ale na rozdíl od ní není schopna obětovat se pro druhé. Bojuje jen za sebe a za své štěstí, je jejím protikladem. „Představuje nižší typ silného, ale ještě sobeckého ženství. Ani ona nedosáhne svého štěstí. Ale kdežto Eva se ho zříká ze svobodné vůle, zatímco Józu láme osud násilím. V tom tkví její tragika. Okradena o svou lásku, stává se takováto žena nenávislnou mstitelkou. A protože je silná a důsledná, její pomsta sahá až za hrob a neušetří ani vlastní krve.“¹²⁷

MLYNÁŘKA

Postavu mlynářky vylíčila Světlá realisticky, jako typickou vesnickou ženu. Je velmi pracovitá, poctivá a šlechetná. V mlýně mají všichni příchozí stále dveře otevřené, nic se tam nezamyká, protože mlynářka se se všemi ráda rozdělí. Evičku dokáže milovat jako vlastní dceru. Nechává se ale hodně ovlivňovat názory druhých a podléhá společenským konvencím. Po smrti mlynáře je nucena znovu se vdát, jen aby si dokázala udržet mlýn.

Co se týče fyzického vzhledu, není mlynářka na rozdíl od Evičky a Józy žádná krasavice, je ale silná a zdravá. „Ostatně na vás nikdo léta vaše nevidí, zuby máte všecky a bílý vlas ani jeden, zdráva jste a kulatá jako řípa, co má být ještě více? Necht' se vychloubá krásou a mladostí, při níž jiného není; křehké to zboží, každým dnem mu ubývá ceny, nic za to nedám.“¹²⁸

Do postavy mlynářky promítla Světlá část svého osobního života. Světlé dítě zemřelo a také mlynářka zůstává bezdětná. Evička jí však tuto ztrátu bohatě vynahrazuje. „Nikde na okolí nebylo vlastní dítě od rodičů s větší láskou a péčí chováno než opuštěný sirotek ten v mlýně, ale žádné za lásku a péči vděčněji se neodměňovalo než ono. Pěstounka a schovanka do sebe hleděly jako do zrcadla.“¹²⁹ Mlynářka se ve svém životě drží při zemi a zabývá se každodenními všedními starostmi. Přesto ale Evičce nebrání, aby se vzdělávala a četla. Mlynář Evičku dokonce v četbě podporuje. Když se Evička rozhodne vdát do rodiny Potockých, mlynářka jí to rozmlouvá, ale

¹²⁵ SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 87.

¹²⁶ Tamtéž, s. 84.

¹²⁷ MAZLOVÁ, Věra. *Karolína Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 30–31.

¹²⁸ SVĚTLÁ, *Kříž u potoka*, tamtéž, s. 40.

¹²⁹ Tamtéž, s. 50.

nakonec to pokorně přijme. Později najde Evička i se svým napraveným manželem u mlynářky útočiště. Mlynářka i její muž dožívají společně prostý život bez významných změn.

5.1.3 Kantůrčice

Tato kniha Karoliny Světlé vyšla roku 1879 jako další v řadě ještědských románů. Podle informací v sekundární literatuře ji můžeme řadit jak k ještědským románům, tak k souboru povídek *Kresby z Ještědí*.¹³⁰ Titul nás explicitně seznamuje s hlavní postavou, označujeme ho tedy protagonistický.¹³¹

Kantůrčice „má ráz oddechu, jehož si dopřála přísná spisovatelka...“¹³² Od ostatních románů se liší nejen svým rozsahem, ale také svým humorným nádechem. Toto dílo Světlé je nejvíce ze všech ještědských románů tendenční a výchovné. „Jak jinde i zde pozorovati jest onen mravokárný tón, jím Světlá duše chabé k síle nítí, duše příliš energické mírní.“¹³³

Námět tohoto díla je prostý s jednoduchou zápletkou. Milostný konflikt zde není tak složitý, jako ve zbylých románech, odehrává se jen mezi dvěma postavami, Enefou a Otíkem. V závěru se také nesetkáme s tragickým koncem, jak jsme u Karoliny Světlé zvyklí, ale svatbou obou těchto hrdinů. „...obraz altruistického člověka a motiv mravně obrodné síly lásky, spojují téma *Kantůrčice* s koncepcí ušlechtilého lidství, jak se vyhranila v prvních ještědských povídkách a v románech.“¹³⁴

O autorčinu obdivu k lidovým pověrám a zvykům, který se v *Kantůrčici* výrazně uplatňuje, jsme se již zmínili v kapitole o ještědských románech a jejich specifikách. „...právě zde (v ‚*Kantůrčici*‘) je onen starodávný lidový svět tradičních

¹³⁰ Srov. ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karoliny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 178; LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 157.

¹³¹ „Protagonistický titul dostává literární dílo podle hrdinova jména, označení, poslání, funkce nebo společenského postavení.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 44. Podle Daniely Hodrové můžeme označit tento typ titulu jako „popisný nezpříznakový“. Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. s. 246.

¹³² LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 154.

¹³³ CHALUPA, František. Karolína Světlá: literární studie. *Světlozor*, 1880, roč. 14, č. 17, s. 197.

¹³⁴ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karoliny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 180.

obyčejů, zvyků i pověr spisovatelkou ideologicky a funkčně užít jako element kladný, relativně progresivní...“¹³⁵

V románu je velice podrobně vylíčen obraz života na venkově. „Světlá spatřovala v českém venkově zdroj duchovních sil a životaschopnosti národa.“¹³⁶ Popisy přírody, lidských vztahů i okolí působí velmi idylicky. Autorka hojně používá lyrických obrazů a přirovnání. V úvodu si můžeme povšimnout, jak výstižně popisuje chaloupku, kde žije Enefa se svým pradědečkem a bratrem Jeníkem. „To tam bylo štěpů všelikých, hrušky škrtačky, posvíceňáčky, šidlačky, václavky, jabloně růžové, vinné, sírkové, slívy odnímací, ranní, dymnice, třešně vlaské, (...) Sedávala Enefa, jakmile se oteplilo, vždy u okna otevřeného, právě u toho, které zastíňoval ten velký starý ořech. Měl listy zrovna jako fěrtochy.“¹³⁷ V těchto pasážích Světlá zabíhá do přílišných podrobností a detailů, někdy na úkor děje.

„Výchovný a zušlechťující vliv lásky, která dovede povznést k nejvyšším vrcholům intelligence i srdce“,¹³⁸ na ten se snaží Světlá v románu poukázat. Takový účinek má Enefina nezištná láska k Otíkovi. Otík studuje u svého strýce v Praze, kde žije nemravným způsobem života. Chodí po hospodách a hraje karty. Po studiích se vrací na venkov, kde se setkává s Enefou, do které se zamiluje. Enefa, na rozdíl od něho, miluje čistě a nesobecky. Totéž čeká od Otíka. Chce, aby si její lásku zasloužil a byl jí hoden. Snaží se ho proto vychovat k počestnosti a pokoře, což se jí nakonec podaří. „Teď, co poznal Enefu, byl mu národ jeho teprv drah; dříve ho miloval spíše neuvědoměle jen a z pudu, teď ale počal nahlížet, že je lásky té hoden, honose se výkvětem tak spanilým a ušlechtilým, jako kantůrčice.“¹³⁹ Otík se výchovným vlivem Enefy v závěru díla až zázračně promění. Z nezodpovědného mladíka se stane nezištným obhájcem lidských práv na venkově. Proto můžeme považovat Otíka za postavu kontrovertní¹⁴⁰ a Enefu za postavu osudovou.¹⁴¹

¹³⁵ ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980. s. 57.

¹³⁶ ŘEPKOVÁ, Marie. *Karolina Světlá*. In SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 10.

¹³⁷ SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 23–24.

¹³⁸ ČECH, Leander. *Karolina Světlá: obraz literárně-historický*. Telč: nákladem knihkupectví Emila Šolce, 1907. s. 119.

¹³⁹ SVĚTLÁ, *Kantůrčice*, tamtéž, s. 119.

¹⁴⁰ „Kontrovertní postava (z lat. contra = proti, vertere = obracet, proměnit) je postava určitého vyhraněného druhu, tj. pozitivní nebo negativní, která se v závěrečné fázi díla nečekaně změní ve svůj pravý opak.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 27.

¹⁴¹ Viz též pozn. č. 90.

Děj se odehrává na dvou různých místech, ve městě a na venkově. Jedná se tedy o prostor kontrastní.¹⁴² Světlá zde postavila do protikladu dva odlišné světy, zkažený a prázdný svět města a čistý, idylický svět venkova.

5.1.3.1 Rozbor postav

KANTŮRČICE

Kantůrčicí nazvala Světlá neobyčejnou dívku, která vynikala mezi lidmi svou učeností. Právě pro ni si získala toto hanlivé pojmenování. „Neříkali lidé Enefě Podhajských mezi sebou jinak než ‚kantůrčice‘ pro určitý stručný hovor, pro její vážné způsoby a chování vždy rozumné a důstojné. Mstili se jí za to, že nahlédnutí musili, holka ta ‚že má pro všechny dobré věci v sobě místa‘.“¹⁴³

„Enefa je v duchu romantismu představitelkou obrodných sil, vyrostlých uprostřed přírody a ještě nedotčených jedem civilizace.“¹⁴⁴ Na její ušlechtilost a skromnost má vliv pradědeček, který se o ni po smrti jejích rodičů stará. Ten ji učí mnohým zařikáním, pranostikám, rčením, aby se z ní později mohla stát řádná hospodyně. Pro radu k pradědečkovi chodili nejen sousedé, ale i sedláci z okolních vesnic. „Když se vyskytla v okolí mezi velkými či malými nějaká nemoc či přišel-li někdo k úrazu, k jinému než k dědečkovi lidé se neobraceli o pomoc a radu. Mělat' Podhajských rodina od nepamětných dob pověst, že' obdařena shůry ‚darem ducha‘...“¹⁴⁵

Enefinu výjimečnost podtrhuje i její vzhled. „Takovou ohebnost vzrůstu, takové ušlechtilé pohyby, takový pružný, lehký krok neměly ani slečny rodů nejvyšších.“¹⁴⁶ Světlá ji označuje jako „bohyni v selské kukli“¹⁴⁷. Svou velmi štíhlou postavou se odlišuje od ostatních vesnických dívek. „‚Tebe, střízlíku, lze dechem porazit,‘ dědeček říkával, starostlivě pohlížeje na vysoký, útlounký vzrůst a na bledé líce.“¹⁴⁸ V této době byla totiž za ideál krásy považována spíše postava zaoblená. „... je

¹⁴² „Kontrastní prostor je obvykle dvojitý prostor postavený do protikladu vůči sobě navzájem.“

VŠETIČKA, František. Stavba prózy. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. 34.

¹⁴³ SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 22.

¹⁴⁴ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Práce, 1949. s. 83.

¹⁴⁵ SVĚTLÁ, *Kantůrčice*, tamtéž, s. 19.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 76.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 77.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 19.

to holka čistá, ta kantůrčice, třeba nebyla z nejhezčích. Ale nemůže mít každá tváře jako pivoňky a ruce jako válečky...¹⁴⁹

Stejně jako dědeček umí Enefa pomoci od každé bolesti a nemoci. Zná spoustu kouzel, čar, léčivých bylin a „zaříkává ústřely“. Světlá měla s tímto zaříkáváním vlastní zkušenosti, jak se dovídáme z dopisu adresovaného její sestře. Tomuto léčení ale příliš nevěřila a stavěla se k němu skepticky. „„Ano, dala jsem se očarovati (...) Já jsem se, jak si snadno pomyslit můžeš, strašně bránila, nebo to by mně ještě scházelo, ženské žvástání a mudrcví poslouchati (...) ale švakrová si nedala říci a konečně to s tou čarodějkou vyjednala, že tam nepotřebuji přijít, nýbrž že mohu jen čepec poslati, že nejdříve zkoušet bude, zdali to ty pravé oustřely jsou...“¹⁵⁰

Enefa vynikala nejen svou moudrostí a přirozenou inteligencí, ale také zručností. V okolí byla vyhlášená jako nejlepší švadlena. „Krejčík v Hodkovicích šil na mašíně, (...) ale nedokázal na ní práci onačejší než Enefa. To se mohl člověk přeptat v kterémkoli místě, nikde nebylo takové švadleny. Měla také pořad tolik díla, že sotva stačila.“¹⁵¹

Pro Enefu je také typická nezištná snaha pomáhat druhým lidem bez nároku na odměnu, dělá to jen pro svůj dobrý pocit. Je obdařena velkou dávkou empatie a altruizmu. Pochází z chudých poměrů, proto je skromná a realistická ve svých tužbách, netouží po nedosažitelných věcech.

V tomto díle nenajdeme složité lidské vztahy, motiv oběti, ani osudový konflikt. Nepochází k tu neřešitelným životním situacím, do nichž jsou stavěny postavy ostatních ještědských románů.¹⁵²

MRÁKOTOVÁ

Mrákotová představuje další ženskou postavu románu. I když je to postava vedlejší, zastupuje v ději významné místo. Vlastní statek, který je největší v okolí. Selka je velmi zbožná a má soucit s chudými, v tomto se podobá Enefě. „Byly obě srdce měkkého, duše citlivé, proto tak dobře si rozuměly. Jenže byla Enefa ducha vyššího,

¹⁴⁹ SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 82.

¹⁵⁰ Světlá Podlipské, 11. 9. 1953. In *Ještěd Karoliny Světlé: Karolína Světlá v dopisech o ještědských horách a jejich lidu*. Vybral, uspořádal, úvodní stať a poznámkové texty napsal Josef Špičák. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958. s. 63.

¹⁵¹ SVĚTLÁ, *Kantůrčice*, tamtéž, s. 13.

¹⁵² Srov. ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karoliny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 180–181.

vzletnějšího. Selka podle ní se spravovala, a nikoli mladší přítelka podle starší.“¹⁵³ Vzhledově se ale liší. Enefin štíhlý vzrůst je dán do kontrastu k otýlé postavě selčině. „...spěchali ke dveřím, do nichž vstupovala selka obstarožní, tělnatá, tváře kulaté a dobrosrdečné...“¹⁵⁴

Mrákovatová neměla šťastné manželství. Svého muže si vzala jen proto, že to chtěli jejich rodiče. „Nevzali se z lásky; každý z nich měl srdce zadané, ale jich obou rodiče poručili, a co by se bylo chtělo, musilo se nechtít, a co se nechtělo, musilo se chtít. Šli spolu k oltáři, ale jen jich peníze svatbu slavily.“¹⁵⁵ S manželem měla jediného syna Otíka. Po otcově smrti odjíždí Otík do Prahy na studia. Mrákovatová je nešťastná, má totiž strach, že její syn v Praze „načichne“ městským způsobem života. „Ale byla ženou jen prostou a pokornou; nezdála se jí ta moudrost, jíž se v Praze se přiučoval, pravou a bohulibou býti. Mělat' pro ni přidech tuze světský, marnivý a vypínavý.“¹⁵⁶ Jako matka je na Otíka přísná a vyčítá mu jeho špatné chování a nemravnost. „,Snad bys se nestyděl, vychloubat se, jak máš dívky, které ti přejí, za blázny? Toť věru velmi těžké a slavné učení; jak dlouho jsi na to studoval?“¹⁵⁷

Když se ale Otík zamiluje do Enefy, věří Mrákovatová, že jen ona jej dokáže napravit. „,Ale jak říkáme, načichl v té Praze světem, je na něm ve všem znát, jak již často jsem pravila, že ho matka nevychovala. Však doufám, dosud pevně, že to, co v něm není, vloží do něho rozumná žena a celého jej převrátí.“¹⁵⁸ Selka oba dokonce hájí před pradědečkem, který nevěří, že by Otík byl vhodným ženichem pro Enefu. Podle jeho smýšlení, si manželé mají být rovni. Ale selka ze své zkušenosti ví, kam vede manželství, když se dva berou jen pro peníze. „,To, co vy si myslíte, pranic mezi manžely neplatí; nemusí být jiné mezi nimi rovnosti, než aby se měli oba stejně rádi.“¹⁵⁹

5.1.4 Frantína

Román *Frantína* patří k nejdramatičtějším ještědským prózám Karoliny Světlé a nese řadu autobiografických prvků. Vznikl v roce 1870 v době autorčina tvůrčího vrcholu. Jeho název obsahuje jméno hlavní postavy, což znamená, že se jedná

¹⁵³ SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 26.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 46.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 26–27.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 28.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 71.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 126.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 125.

o protagonistický titul.¹⁶⁰ V prvním časopiseckém znění se objevil ještě podtitul *Podobizna*, který se už v dalších vydáních neuváděl.¹⁶¹

Světlá pro tuto postavu našla inspiraci v lidové slovesnosti, proto považujeme Frantinu za postavu klíčovou.¹⁶² „Za její předlohu si Světlá zvolila legendární osobnost žijící v lidovém povědomí jako součást krajového mýtu (zmiňuje se o tom v dovětku díla). Obohatila však toto podání řadou prvků vlastní invence, aby do hrdinky mohla promítnout jak svou ideální představu o ještědském lidu, tak svůj sen o krásném člověku vůbec.“¹⁶³

Román líčí životní osudy výjimečné ženy Frantiny, která působila jako rychtářka a snažila se mezi prostý lid přinášet osvětu. Prožije osudovou lásku k Apolínovi, ale když zjistí, že je její milý vůdcem loupežníků, sama ho zabije. Chce ochránit společnost před jeho nebezpečným chováním.

Frantina se od předchozích ještědských románů dost výrazně liší. Hlavní postava je zde nápadně vysunuta do popředí a představuje absolutní střed tématu a děje. Ostatní postavy nejsou příliš výrazné a jejich úloha je spíše pasivní.¹⁶⁴

Toto dílo je také obohaceno o filozofický rozměr. Objevují se zde úvahy o smyslu náboženství, především polemiky o významu křesťanství. Autorka se zamýšlí nad právy poddaného lidu a podrobně popisuje situaci v českých zemích v průběhu 18. století.

Vypravěčem celého příběhu je čeledín Bartolom, který ho už jako dědeček vypráví svým vnoučatům. Jedná se o vypravěče personálního, což znamená, že je v textu fyzicky přítomen. Nazývá se také vypravěč přímý, který příběh prožívá (nebo

¹⁶⁰ Viz též pozn. č. 131.

¹⁶¹ Většinou má podtitul charakter „komunikativní instrukce“, údaje o žánru a tím o způsobu čtení díla, které autor pokládá za tolik důležité, aby je vyjádřil podtitulem. Vynechání podtitulu při vydávání díla znamená tudíž podstatný zásah do textu a jeho významové struktury. Odstraní se instrukce pro příjem textu. Tak je tomu právě u *Frantiny*, kde už se v dalších vydáních tento podtitul neuváděl. Kdybychom uplatnili na tento podtitul také typologii Levého, označili bychom jej jako podtitul popisný. Srov. HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. s. 254.

¹⁶² Viz též pozn. č. 84.

¹⁶³ ŘEPKOVÁ, Marie. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 5–6.

¹⁶⁴ Srov. ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství. 1977. s. 80; LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karolíny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 150–151.

prožíval) a zároveň o něm vypráví.¹⁶⁵ Tuto postavu přímého vypravěče nalézáme pouze ve Frantíně, v ostatních ještědských románech se objevuje vypravěč vševědoucí.¹⁶⁶

V tomto díle vystupuje do popředí i příroda, která svou mocí Frantinu silně ovlivňuje. Právě ona jí poskytuje podnět k přemýšlení nad věčným koloběhem života. „...vkládá autorka celistvou přírodní idylku, obraz lesního zákoutí nad statkem, kde se zachoval kus přírodního ráje bujných vod i rostlin, hmyzu a ptáků; je to současně předznamenání hrdinčiny naturistické filosofie, založené na herderovském názoru o bratrství a věčném koloběhu všech tvorů a věcí...“¹⁶⁷ Příroda také tvoří rámec k životnímu osudu Frantiny. Její život začíná uprostřed krásného klidného prostředí v lese na Čihadníku a končí v tajuplné, před ostatními lidmi skryté jeskyni. Tato tajemná jeskyně nám určuje prostor románu, protože se do ní v konečné podobě děj sbíhá. Takový prostor se označuje jako konvergentní.¹⁶⁸ „Vchod do jeskyně jsem zasatarasil ratolestmi. Spí tam tiše a sladce, jak si oba přáli, po života toho krátkých slastech a dlouhých strastech ... nechť je oba milostivě soudí bůh.“¹⁶⁹

Kompozice románu je dost složitá. Podle Řepkové jde o tzv. „kruhový“ kompoziční půdorys, s kterým se setkáváme už v *Kříži u potoka*. „Takové kompoziční schéma vydatně podporuje tendenci k uzavřenosti tvaru, podmíněnou jinak už samou vypravěčskou technikou, a také pozicí hrdinky, která zůstává stále v popředí pozornosti a jejíž charakteristikou se rozvíjí tematický plán.“¹⁷⁰

Světlá často zdůrazňuje určité dějové momenty nebo opakuje jednotlivé motivy (například motiv jeskyně, nože apod.). K vystupňování děje používá hromadění sloves. „...zašuměly potoky chvalozpěvy, květiny páchly myrhou a kadidlem a každé stébélko trávy u jejích nohou se zachvělo, každá krůpěj rosy se rozzvučela a všecko to jedním

¹⁶⁵ „Je-li přímý vypravěč ve funkci vyprávěcího já, pak volí ich-formu reflexivní (též autorskou) a ‚referuje‘ o situaci, popř. ‚komentuje‘ ji tak, že posiluje význam distance mezi vypravěčem a dalšími postavami.“ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. s. 348.

¹⁶⁶ Shlomith Rimmonová-Kenanová uvádí charakteristiku vševědoucího vypravěče od Josepha Ewena (*Writer, narrator, and implied author*, 1974), k níž patří „obeznámenost s nejnvtějšními myšlenkami a pocity postavy; znalost minulosti a přítomnosti i budoucnosti...“ In RIMONN-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Z anglického originálu přeložila Vanda Pickettová. 1. vyd. Brno: Host, 2001. s. 102. Podle Jiřího Holého „tradiční vypravěč české prózy 19. století sugeruje iluzi vševědouceho a nahlíží příběhy převážně z vnější perspektivy.“ HOLÝ, Jiří. Typy vyprávění. In ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2005. s. 654.

¹⁶⁷ LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 151.

¹⁶⁸ „Konvergentní prostor je prostor, který se během vyvíjecího se děje postupně sbíhá, zužuje.“ VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. s. 34.

¹⁶⁹ SVĚTLÁ, Karolina. *Frantína*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 160.

¹⁷⁰ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karoliny Světlé: k proměnam tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 112.

hlasem volalo...¹⁷¹ Spisovný jazyk se mísí s lidovou mluvou i s prvky ještědského nářečí. „Některé části (kupř. plamenné řeči Frantiny) jsou dokonce psány řečnickým patosem. A v tomto spojení prostého lidového jazyka s jazykem spisovným je zvláštní vypravěčský půvab díla Karolíny Světlé.“¹⁷² V románu se také prolíná romantismus s realismem. Námět, který je podaný jako lidové vyprávění, má romantický charakter, realistický je pohled na život na vesnici a hlavně kritika sociálních poměrů.

5.1.4.1 Rozbor postav

FRANTINA

Hrdinkou tohoto románu je výjimečná žena, která se svým vzhledem i charakterem výrazně odlišuje od svého okolí. Krása jejího zjevu je zdůrazněna hned na začátku. V podání lidového vypravěče Bartoloma se objevuje řada metafor a přirovnání. „Byla vysoká a silná, jako mladá lipka ujmutá, ruce měla jako kněz, zuby jako křišťál, krk jako bavlnku, tváře jako když jí na ně růže nasází, vlasy jako aksamit.“¹⁷³ Také její oblečení je barvitě popisováno. „Nenosila selka naše šněrovačky leč růžové a přes ně mívala připnutou okolo života zlatou prýmu, sukně měla na sobě vždy bílé ‚rouškové‘ a uzduři přiřitou také zlatou prýmu.“¹⁷⁴

Frantina je bytost živá a činorodá s ušlechtilou povahou. Chová se vlídně a srdečně k ostatním lidem a neustále věnuje pozornost všemu kolem sebe. „Frantina je idealizovaným lidovým typem, v němž je tělesná krása nerozlučně spjata se všemi duševními přednostmi, s dobrotou srdce, pronikavým rozumem, nadáním, důvtipem, představitostí.“¹⁷⁵

S jednotlivými povahovými rysy nás autorka seznamuje postupně. Děje se tak hlavně přímou charakteristikou z úst Bartoloma, který klade důraz na její výjimečnost. K té přispívá i Frantinin záhadný původ. „Pokud jde o Bartolomovo vzpomínání samo, tu fikce lidového vypravěče, člena vesnického kolektivu, který Frantinu nazírá zvenčí, v její odlišnosti a neobvyklosti, maximálně umožňuje podtržení a zvýraznění znaků,

¹⁷¹ SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 56.

¹⁷² KOLÍNSKÁ, Eliška. Doslov. In SVĚTLÁ, *Frantina*, tamtéž, s. 171.

¹⁷³ SVĚTLÁ, *Frantina*, tamtéž, s. 36.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 36.

¹⁷⁵ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 92.

jimiž se Frantina odráží od svého okolí. Markantně jsou tak zesíleny individualizující tahy jejího portréту.¹⁷⁶

Další významnou vlastností je její schopnost vyprávět. „Uměla naše selka vykládat, jako již nikdo na světě; já aspoň nikoho neslyšel, kdož by se mohl jí vyrovnat. (...) Když ji člověk poslouchal, zrovna to všechno před sebou viděl a s sebou cítil, o čem povídala. Musel ji poslouchat, byť i nebyl chtěl.“¹⁷⁷ Každému dokáže ochotně poradit a všechny si svou laskavostí a dobrotou postupně získat. Zde můžeme nalézt přímou spojitost s autorkou – vypravěčkou, ke které také lidé z Podještědí chodili pro radu.

Frantina vždy uvažuje velmi racionálně a řídí se jen vlastním rozumem. K tomu přispívá hlavně její vychování. Vyrůstala totiž jen se svým strýcem o samotě uprostřed lesů. Ten jí vštěpoval realistický pohled na svět. „Co bych do tebe mluvil? Máš zdravé oči, zírej, dobrý sluch, naslouchej, zdravou hlavu, porovnávej a na vše, co je ti vidět potřebí, sama tak snadno přijdeš, jako že jedna a dvě jsou tři. Cizí moudrost nikdy za svou nepřijímej, nevěř, o čem se nepřesvědčíš.“¹⁷⁸

Tak vyrostla Frantina v chytrou a rozumnou dívku s pokrokovými názory. Nevěřila v Boha, což velmi trápilo jejího mladého přítele Bartoloma. „To byla pro mne rána, že jest naše selka pohanka! Modlíval jsem se, aby k nám přišla hospodyně, by všem zlým věcem přítrž učinila a nám byla příkladem bohabojnosti a mravnosti, podle kterého bychom se byli mohli spravovat. (...) Do stavení tak zpustlého neznabožka právě ještě scházela, aby vše v nic přivedla!“¹⁷⁹

Frantina se po smrti svého slabého nemocného manžela stane rychtářkou a všechny své povinnosti velmi svědomitě plní. Neváhá se zastat utlačovaných vesničanů proti pánům a za práva lidu dokáže statečně bojovat. „Teď teprve přišlo vlastně jaksepatří najevo, co v ní za statečnost. (...) Žádný snad rychtář v celých Čechách v oné době pánům tak se nepostavoval, jako ona...“¹⁸⁰

V závěru románu se děj zdramatizuje. Frantina velmi miluje svého přítele z dětství Apolína a chce se za něho provdat. Shodou okolností se však dozví, že je její milý vůdce obávaných lesníků, kteří okrádají ostatní obyvatele vesnice. Po krátkém zaváhání se rozhodne sama vykonat akt spravedlnosti a Apolína zavraždí. Obětuje svoje osobní štěstí v zájmu lidu, upřednostní spravedlnost pro celek před spokojeností jedince.

¹⁷⁶ ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 84.

¹⁷⁷ SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 34.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 43–44.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 67–68.

Frantina chce smrtí Apolína vykoupit jeho hříchy, které spáchal na nevinných obětech. „Tys neodpustil, nemůže i tobě odpuštěno býti; ty jsi se mstil, odplata minout tě nesmí, tys prolil na tisíce slzí, nemůže ti dopřán býti blaženosti úsměv, tys usmrcoval a za to já tě usmrcuji.“¹⁸¹

Ve chvíli, kdy Frantina Apolína zavraždí, sama vnitřně umírá. Život pro ni ztratí smysl a dál žije jenom proto, aby mohla napravit jeho hříchy. Světlá ve Frantině nejvýrazněji vyslovila svou myšlenku o mravně vznešeném lidství.

¹⁸¹ SVĚTLÁ, Karolina. *Frantina*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 156.

6 Shrnutí emancipačních projevů v ještědských románech

Téma emancipace najdeme ve velké míře ve všech ještědských románech, které jsou v této práci předmětem našeho zájmu. Je však nutné říci, že se vyskytuje v celé tvorbě Karoliny Světlé, ne však v tak rozsáhlé a ucelené podobě. Právě téma ženské emancipace považujeme za nejdůležitější oblast její tvorby, i když nechceme zmenšovat význam složky národnostní, sociální nebo náboženské, která se také často v jejích dílech objevuje. K problematice emancipace patří důraz na ženskou hrdinku, její citový a mravní vývoj a motiv oběti, který se tu představuje v nejrůznějších podobách a obměnách. Postavy silných, ušlechtilých a mravných žen mají čtenáře vychovávat, povznášet a sloužit mu jako vzor.

U protagonistek zmíněných ještědských románů nacházíme některé společné znaky. Všechny hlavní ženské postavy jsou sirotci, ale i přesto se jim dostane slušného vychování. Mají možnost navštěvovat školu, což v té době nebyla na vesnici žádná samozřejmost. Výjimku představuje Frantina, vychovávaná jen svým strýcem. Tyto ženy pak umějí samostatně uvažovat a přemýšlet i o různých filozofických a náboženských otázkách, o smyslu lidské existence. V tom spatřujeme jejich výjimečnost a odlišnost. To vše sloužilo autorce k vyjádření vlastních názorů.

Tyto hrdinky obdařila Světlá velkou fyzickou krásou, spojenou také s krásou duševní. I když jsou to prosté dívky, patřící k nejnižší postaveným sociálním skupinám, dosáhnou značné míry vzdělanosti. Domníváme se, že si Světlá na svých hrdinkách mohla kompenzovat své handicap. Podle dobových fotografií nepatřila k žádným krasavicím a její vzdělání bylo velmi omezené, což musela intenzivně dohánět. Dá se říci, že si Světlá svou literární činností vynahrazovala to, co jí bylo v běžném životě odepřeno.

Karolina Světlá se ve svém díle snažila o zobrazení ušlechtilého člověka, jehož hlavní lidskou hodnotou je nezištná a obětavá pomoc ostatním lidem. A právě o to usilují ženské hrdinky. Dokáží také samostatně určovat vlastní osud a svým vlivem působit na muže a vychovávat je. Světlá chtěla ženu zušlechtovat a emancipovat a vedle jejích práv zdůrazňovala i její povinnosti. „Světlá volá po právu sebeurčení pro ženy. Ale vedle práv ženiných staví svým družkám před oči nesmlouvavě i její povinnosti.

Práv se jí má dostat proto, aby se mohla plněji vyvíjet a růst. Ale čím je vyvinutější, tím větší je její odpovědnost, tím víc vzrůstají její povinnosti.“¹⁸²

Hrdinky musí překonávat různé předsudky a konvence panující v tehdejší patriarchální společnosti. Světlá řeší v ještědských románech řadu aktuálních témat, která přímo i nepřímo souvisí s právem ženy na sebeurčení. Všímá si problematiky rozvodů, vynucených sňatků, nerovnoprávného postavení žen v manželství a podobně.

Téma emancipace je nejvíce zastoupeno v románu *Frantina*. Ta představuje typ silné ženy, která se mužům nejen vyrovná, ale v mnohém je i předčí. Při srovnání Frantiny s Evičkou z *Kříže u potoka* zjistíme, že Eva se snaží o nápravu konkrétních osob a osudů. Frantina však vidí zlo, bezpráví a společenské křivdy v mnohem obecnější podobě. Bojuje proti utiskování člověka člověkem a v tom nachází smysl života.¹⁸³ Sylva z *Vesnického románu* se pro záchranu milovaného člověka vzdá nejen své lásky, ale i osobního štěstí a odejde do kláštera pomáhat nemocným. V *Kantůrčici* je zase zdůrazněn kladný vliv působení ženy na muže a celé dílo má výchovný charakter.

Světlá si ve svém životě i v literární tvorbě našla vlastní cestu, která jí pomohla vymanit se z kruhu lidského sobectví. „Osobně ji našla v obětování vlastního štěstí povinnosti, kterou na sebe vzala dobrovolně, a literárně ji povýšila na kategorický imperativ ženiny obětavosti a ženiny šlechtnosti, jež dovede odpouštět i těm nejhorším provinilcům.“¹⁸⁴

¹⁸² MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 34.

¹⁸³ Srov. ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977. s. 104.

¹⁸⁴ PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Práce, 1949. s. 123.

7 Srovnání vybraných ženských spisovatelek 19. století

V této kapitole se zaměříme na podobnost tvorby a životních osudů Karoliny Světlé s některými ženskými autorkami devatenáctého století. Nabízí se o deset let starší Božena Němcová a o generaci mladší Eliška Krásnohorská a Teréza Nováková. Je všeobecně známo, že se s Karolinou Světlou přátelily, což se dovidáme hlavně z jejich vzájemné korespondence. Všechny se také aktivně zabývaly ženskou otázkou.

Během devatenáctého století se v naší literatuře dostává do popředí zájem o individualitu jedince, o jeho osobní zkušenost a názory na život. Výrazněji se začínají uplatňovat ženské autorky, které usilují o nové zachycení ženského osudu. Cílem tvorby těchto ženských autorek je vlastenectví a mravní výchova určená společenským řádem. Jejich tvorba byla příznivě hodnocena, podle literárních kritiků si zachovávala stejnou uměleckou úroveň jako tvorba mužů.¹⁸⁵

Němcová bývá označována za tvůrkyni české vesnické povídky a Světlá za tvůrkyni českého vesnického románu.¹⁸⁶ Obě autorky vychází z prvků národopisných a lidových, ale každá s nimi pracuje jinak. Němcová se snaží realitu harmonizovat, její ženské postavy jsou idealizované a většina z nich působí na čtenáře klidným dojmem. U Světlé jsou hrdinkami mladé odvážné ženy, které vynikají nad svým okolím mravní silou.¹⁸⁷ Němcová byla první spisovatelkou, která začala otevřeně psát o problematice vztahu muže a ženy. Na toto téma navázala další generace autorek aktivních v ženském hnutí.¹⁸⁸ Hrdinky Němcové jsou duševně samostatné ženy, mravně silnější než muži.¹⁸⁹ Stejně jako Světlá usilovala Němcová o snadnější dostupnost vzdělání pro ženy. Byla ovlivněna osvícenectvím a národním obrozením, a proto kladla velký důraz na vlastenectví.

¹⁸⁵ „Přímý útok kritiky na ženy autorky je tím méně možný, že ony samé se zcela uvědoměle věnují otázce posvátnosti mateřského jazyka, která je pro ně jakoby ‚ochranným štítem‘ a legitimizuje jejich tvorbu.“ FILLIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. s. 37.

¹⁸⁶ Srov. ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980. s. 133.

¹⁸⁷ Srov. LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945. s. 144–145.

¹⁸⁸ Srov. NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. s. 26.

¹⁸⁹ Na konci 90. let 20. století k nám pronikla z angloamerických zemí feministická literární teorie. Svůj zájem soustředila na ztvárnění obrazu ženy v dílech psaných mužskými autory, na literaturu psanou ženami a na ženskou recepci. V kontextu s touto teorií se pokusila v roce 1992 Věra Linhartová o interpretaci povídky *Divá Bára* a došla k názoru, že hrdinka je nositelkou téměř myšlenky feminismu. Tuto interpretaci je možno považovat za první snahu o feministické čtení osobnosti. Srov. FILLIPOWICZ, tamtéž, s. 10–11.

Také Eliška Krásnohorská chtěla, aby bylo ženám poskytnuto co nejvyšší vzdělání. Zasloužila se o založení gymnázia Minerva roku 1890. V ženské otázce navázala na Karolinu Světlou a díky ní se stala redaktorkou *Ženských listů*. Jako redaktorka mohla snadněji působit na formování svého cíle, kterým byla rovnoprávnost dívek s chlapci v přístupu ke vzdělání. Vzdělání podle ní mělo být cílem k větší myšlenkové samostatnosti a dospělosti. V tomto ohledu je významný její článek, který vyšel pod názvem *Ženská otázka česká*.¹⁹⁰ Opět v něm zdůrazňovala důležitost vzdělání, které by se dívkám nemělo upírat, a možnost žen získat odborné znalosti pro vykonávání různých zaměstnání. Podle Krásnohorské „vzdělané ženy budou totiž schopny vychovávat vzdělanější a zodpovědnější muže, a tím se dostane rychle na vyšší úroveň nejen česká rodina, ale celý český národ.“¹⁹¹ Eliška Krásnohorská byla významnou českou kritičkou, překladatelkou a básnířkou. Svou poezií si vybojovala přední místo v ženské básnické tradici. Sbírkou *Ze Šumavy*, která vyšla v roce 1873, byla napsána pod dojmy šumavské přírody a nese stopy Hálkovského idylismu.¹⁹² Tvorba prozaická byla pro Krásnohorskou spíše jen zdrojem obživy a její povídky a romány nedosáhly takové úrovně jako básně. Hrdinky jejich próz se neshodují s životem Krásnohorské, která se aktivně zapojovala do ženského hnutí. V tvorbě spíše utíkala k ideálu dívky, která byla vzorná hospodyně a měla pochopení pro manželovu práci.¹⁹³ Tato dívka se jí stala předlohou pro její sentimentální romány o *Svéhlavičce*.¹⁹⁴ Po celou dobu své tvorby se Krásnohorská hlásila k ruchovcům.

Další spisovatelkou, která navázala na emancipační snahy Němcové, Světlé i Krásnohorské byla Teréza Nováková. Působila v mnoha ženských spolcích a deset let redigovala časopis *Ženský svět*. Ve svých článcích se vyjadřovala k aktuálnímu veřejnému dění a soustředila se především na ženskou otázku. Přínosem Novákové bylo to, že se ve svých statích pokusila o srovnání českého ženského hnutí s německým, a také se nebála odvolávat na názory mužů, od kterých požadovala, aby se více zapojovali do boje o ženská práva. Snažila se především zapojit ženy do veřejného i politického

¹⁹⁰ Článek Krásnohorské „Ženská otázka česká“ publikoval v roce 1811 Julius Grégr v knize *Epištoly Svobody*. Srov. NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. s. 71.

¹⁹¹ NEUDORFLOVÁ, tamtéž, s. 72–73.

¹⁹² Srov. ČERVENKA, Miroslav. *Slovník básnických knih: díla české poezie od obrození do r. 1945*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1980. s. 370.

¹⁹³ Srov. VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987. 168–171.

¹⁹⁴ Romány o Svěhlavičce byly ve své době velmi čteny a oblíbeny. Svěhlavička je jedním z prvních dívčích románů u nás. Některými kritiky byla považována za málo hodnotnou dívčí četbu, ale v záplavě tehdejších konvenčních románek patřila ke vkusnější části. Skutečným moderním dívčím románem se stala až Robinsonka Marie Majerové roku 1940. Srov. Tamtéž, s. 172–173.

života, založila proto po vzoru amerických klubů *Ženský klub český*.¹⁹⁵ Nováková se po svatbě odstěhovala do Litomyšle a seznámila se s krajem Východních Čech. Velmi ji zaujal psychologický a národopisný ráz zdejších obyvatel. Venkovská tematika se později objevuje v její tvorbě, kde velmi mistrně zachycuje životní osudy tohoto lidu. Inspirací se jí staly právě vesnické romány Karoliny Světlé. Do postav svých románů vnesla autorka vlastní filozofické i náboženské názory. Zatímco u Světlé jsou protagonistkami ženy, u Novákové jsou to většinou muži. Dramatické milostné příběhy zobrazované v dílech Světlé se u Novákové objevují pouze okrajově. Teréza Nováková je představitelkou psychologické realistické prózy.

U všech těchto spisovatelek si můžeme povšimnout řady společných znaků. Za nejdůležitější považujeme jejich angažovanost v ženském hnutí a snahu o zlepšení vzdělanosti českých žen. V této oblasti dosáhly velkých úspěchů a na jejich úsilí mohla navázat další generace, která docílila úplného zrovnoprávnění žen ve 20. století. Ony samy považovaly svoje vzdělání za nedostatečné a po celý život se zdokonalovaly četbou a samostudiem.¹⁹⁶ Zajímavý je také fakt, že kromě Elišky Krásnohorské všechny pocházely z česko-německé rodiny.¹⁹⁷ Byly to kultivované, emancipované ženy s vlasteneckým a sociálním cítěním, které zastávaly pokrokové humanitní myšlenky.

V osobním životě byly poznamenány velkou citovou ztrátou spojenou se smrtí dítěte.¹⁹⁸ To se netýkalo Elišky Krásnohorské, která po celý život zůstala svobodná. Mnoho společných rysů také najdeme v jejich umělecké činnosti. Přitahovala je vesnická tematika, příroda, zvyky a obyčeje prostých lidí. Každá k zachycení života na venkově používala jiné umělecké prostředky. Eliška Krásnohorská psala hlavně lyrickou poezii s přírodními motivy, zatímco ostatní se snažily spíše o realistický pohled. V tom došla nejdále Teréza Nováková, zatímco u Němcové a Světlé se ještě objevuje hodně romantických motivů. Všechny tyto spisovatelky vnesly do umění ženský pohled a zajistily si svou tvorbou trvalé místo v české literatuře.

¹⁹⁵ Srov. NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. s. 201–211.

¹⁹⁶ Nejhůře na tom byla Božena Němcová, která navštěvovala základní školu pouze čtyři roky. Karolina Světlá chodila do německé školy, kde vládly necitlivé výchovné metody, učitelé jí zakazovali četbu a zesměšňovali její první literární pokusy. Eliška Krásnohorská chodila do školy do svých dvanácti let, ale i ona považovala své vzdělání za nedostatečné. Nejvzdělanější byla Teréza Nováková, která dokonale ovládala několik cizích jazyků. Její syn Arne Novák se stal významným literárním kritikem.

¹⁹⁷ Teréza Nováková se začala učit česky mluvit až ve čtyřech letech.

¹⁹⁸ Teréze Novákové umřelo dokonce pět dětí ze sedmi. Srov. *Slovník českých spisovatelů*. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Věry Menclové a Václava Vaňka. 2. dopl. vyd. Praha: Libri, 2005. s. 493.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsme se zabývali projevy ženské emancipace v ještědských románech Karoliny Světlé. Nejprve jsme se zaměřili na poznání složité a mnohostranné osobnosti této spisovatelky a zařazení do kontextu doby, ve které žila. Dospěli jsme k názoru, že se do její tvorby promítla řada uměleckých a myšlenkových proudů. Poukázali jsme rovněž na řadu autobiografických prvků, jejichž vliv můžeme v ještědských románech vysledovat, jako například smrt její dcery Boženy, nenaplněný vztah s Janem Nerudou a pobyt v Podještědí, který se pro ni stal téměř nevyčerpatelným inspiračním zdrojem. Karolina Světlá se velmi zajímala o ženskou otázku a byla aktivně činná v emancipačním hnutí. V této oblasti vykonala obrovský kus práce a zasloužila se zejména o lepší vzdělávání žen.

Při rozboru ještědských románů představujících vrchol spisovatelčiny tvorby, jsme dospěli k názoru, že jsou žánrově velmi rozmanité. Nelze je tedy charakterizovat jen jako romány venkovské, protože tento rámec přesahují. Kladou sice důraz na venkovské prostředí a vztah člověka k přírodě, ale také na stavy a proměny lidského nitra (počátky psychologické prózy).¹⁹⁹ Světlé byla také blízká myšlenka formování osobnosti prostřednictvím sebezdokonalování i podstupovaných životních zkoušek (rysy vývojového románu).²⁰⁰ V ještědských románech jsou vesnický život a sociální poměry zobrazovány realisticky, ale obohaceny prvky doznívajícího romantismu (lidové pověry, kouzla, zařikávání). Obraz venkova je podán v idealizované podobě.

Největší přínos ještědských románů lze spatřovat v tom, že bývají kritikou řazeny na evropskou i světovou úroveň (Janáčková, Neruda). Všechny romány kromě Kantůrčice mají velmi složitou kompozici, která je v tehdejší době ojedinělá. Světlá opustila lineárnost typickou pro díla 19. století a našla si svou vlastní cestu. Děj románů je dramaticky stupňován k závěrečným vrcholným scénám, které jsou často líčeny až pateticky. Napětí je dosaženo jednáním jen několika málo postav a zachycením jejich psychologických pochodů. Tyto lidové typy jsou často zidealizovány, vynikají svými kladnými vlastnostmi a mohou se stát vzory pro nápravu společnosti.

¹⁹⁹ Srov. MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946. s. 54.

²⁰⁰ Srov. MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. s. 684.

Při analýze jednotlivých románů jsme se zaměřili na ženské postavy. Rozebírali jsme jak postavy hlavní, tak vedlejší, abychom mohli lépe zachytit vzájemné psychologické vazby mezi nimi. Hlavní ženské postavy představují silné a obětavé ženy, které svým jednáním výrazně ovlivňují okolí a podílejí se na mravním vývoji ostatních postav. Tyto ženy ztělesňují etický ideál Světlé a jsou nositelkami jejich názorů.

Téma emancipace se objevuje ve všech ještědských románech. Jako nejvíce emancipovaná postava se nám jeví Frantina, která také přinesla největší a nejdramatičtější oběť. Ale i hrdinky ostatních románů jsou výrazné a samostatné ženy, které neváhají přinést oběť pro záchranu milovaného člověka. Světlá si v ještědských románech všimla řady aktuálních témat, která souvisela s ženskou problematikou, a to v době, kdy docházelo ke změně postavení ženy ve společnosti.

V závěru jsme srovnali Karolinu Světlou s významnými spisovatelkami 19. století Boženou Němcovou, Eliškou Krásnohorskou a Terézou Novákovou. Poukázali jsme na řadu společných znaků jak v jejich umělecké tvorbě, tak v osobním životě. Všechny se zabývaly venkovskou tematikou, kterou zobrazovaly různými uměleckými prostředky. Angažovaly se v emancipačním hnutí a zasloužily se o zkvalitnění vzdělanosti českých žen. Tyto spisovatelky upozorňovaly na ženskou problematiku v širších souvislostech, také na otázky týkající se vztahu mezi muži a ženami, ale vytvářely i typy ideálních lidí, schopných řešit situace, v nichž se odrážely osobní a společenské konflikty. Tak literatura psaná ženami podstatně přispěla k pochopení dění společnosti i za jejími hranicemi.²⁰¹ Postavení ženy ve společnosti, její práva a povinnosti se prolínají celým dílem Karoliny Světlé. Sama jako nadšená bojovnice za práva žen usilovala o jejich změnu, nejen na poli literárním, ale také v rámci společenského života.

²⁰¹ Srov. *Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. Století*. Odpovědný redaktor Marcela Šášinková. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2005. s. 33.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Žáčková Tereza

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Projevy ženské emancipace v románech Karoliny Světlé

Vedoucí práce: Mgr. Karla Strnadová

Počet znaků: 118 97

Počet stran: 58

Počet titulů použité literatury: 53

Klíčová slova: Karolina Světlá, česká literatura, ženská emancipace, romány, venkovská tematika, české spisovatelky, vzdělávání dívek

Charakteristika diplomové práce: Tato práce se zaměřuje na emancipační projevy ve vesnických románech, které představují vrchol tvorby Karoliny Světlé. Tyto romány podrobně analyzuje a sleduje charakteristiku ženských postav. Také se zabývá emancipační činností autorky a srovnává ji s ostatními významnými spisovatelkami 19. století.

SEZNAM LITERATURY

Primární literatura:

- SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.
- SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982.
- SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981.

Sekundární literatura:

- BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri: Slon, 2005. ISBN 80-7277-241-4 (Libri). – ISBN 80-86429-48-2 (Slon).
- ČECH, Leander. *Karolína Světlá: kritická studie*. Brno: nákladem Hlídky literární, 1891.
- ČECH, Leander. *Karolína Světlá: obraz literárně-historický*. Telč: nákladem knihkupectví Emila Šolce, 1907.
- DUB, Ota. *Karolína Světlá*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1975.
- FILIPOWICZ, Marcin. *Roditelky národů: z problematiky české a slovenské ženské literární tvorby 2. poloviny 19. století*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. s. 73–77. ISBN 978-80-7041-728-7.
- HODROVÁ, Daniela a kol. *...na okraji chaosu...: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- HOLÝ, Jiří. Typy vyprávění. In ČERVENKA, Miroslav. *Na cestě ke smyslu: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2005. s. 643–709. ISBN 80-7215-244-0.
- HRZALOVÁ, Hana. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Kříž u potoka*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. s. 7–11.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Stoletou alejí: O české próze minulého věku*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- Ještěd Karoliny Světlé: Karolína Světlá ve svých dopisech a pracích o ještědských horách a jejich lidu*. Vybral, uspořádal, úvodní stať a poznámkové texty napsal Josef Špičák. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958.
- JURČINOVÁ, Eva. *Podobizny spisovatelek světové galerie*. Praha: J. Otto, 1929.

- KOLÍNSKÁ, Eliška. Doslov. In SVĚTLÁ, Karolina. *Frantina*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961. s. 161–172.
- LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Lidové Noviny, 2002. ISBN 80-7106-619-2.
- Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 4/I. Zpracoval autorský a redakční kolektiv, vedoucí redaktor Vladimír Forst. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6.
- LIŠKOVÁ, Věra. Ke kompozici a povaze díla Karoliny Světlé. In *Posmrtný odlitek z prací Věry Liškové*. Uspořádali M. Součková a B. Havránek. Praha: Melantrich, 1945.
- MAZLOVÁ, Věra. *Karolina Světlá: Kříž u potoka: Literárně estetický rozbor*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1946.
- MAZLOVÁ, Věra. *Statečná žena: Lidský a umělecký portrét Karoliny Světlé*. 1. vyd. Světlá pod Ještědem: Sdružení rodáků a přátel kraje Karoliny Světlé, 1983.
- MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- MOCNÁ, Dagmar. Zpráva o zachraňování básníků v Čechách. In SVĚTLÁ, Karolina. *Bouřky: příběh Karoliny Světlé a Jana Nerudy: korespondence Karoliny Světlé z roku 1862*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská; Litomyšl: Paseka, 2007. s. 108–149. ISBN 978-80-87053-04-1 (Pistorius & Olšanská). – ISBN 978-80-7185-826-3 (Paseka).
- MOLDANOVÁ, Dobrava. Vesnická próza jako obraz národního života. In *České příběhy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2007. s. 11–15. ISBN: 978-80-7044-846-5.
- NERUDA, Jan. Český román vesnický a jeho tvůrkyně. In *Kritické spisy Jana Nerudy. VII. Literatura. Část druhá, Kritiky a referáty*. Praha: F. Topič, 1911. s. 214–217.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8.
- NOVÁK, Arne. Karolina Světlá. In *Česká literatura a národní tradice*. Vybral, uspořádal a doslov napsal Dušan Jeřábek. 1. vyd. Brno: Blok, 1995. s. 81–101. ISBN 80-7029-056-0.
- NOVÁK, Arne. »Skalák« Karoliny Světlé. In *Podobizny žen*. Praha; Brno: Novina, 1940. s. 94–114.

- NOVÁKOVÁ, Teréza. *Karolina Světlá, její život a spisy*. Praha: Nákladem Spolku pro vydávání laciných knih českých, 1890.
- PÁLENÍČEK, Ludvík. *Karolina Světlá, bojovnice revoltující*. Praha: Práce, 1949.
- Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. Vybral, uspořádal a předmluvu napsal Josef Špičák. 1. vyd. Praha: Odeon, 1969.
- RIMONN-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Z anglického originálu přeložila Vanda Pickettová. 1. vyd. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-X.
- ŘEPKOVÁ, Marie. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Frantina*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1974. s. 5–8.
- ŘEPKOVÁ, Marie. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Kantůrčice*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. s. 7–11.
- ŘEPKOVÁ, Marie. Karolína Světlá. In SVĚTLÁ, Karolína. *Vesnický román*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 7–11.
- ŘEPKOVÁ, Marie. *Vypravěčské umění Karolíny Světlé: k proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1977.
- Slovník českých spisovatelů*. Zpracoval kolektiv autorů pod vedením Věry Menclové a Václava Vaňka. 2. dopl. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-179-5.
- SVĚTLÁ, Karolina. *Bouřky: příběh Karolíny Světlé a Jana Nerudy: korespondence Karolíny Světlé z roku 1862*. 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská; Litomyšl: Paseka, 2007. ISBN 978-80-87053-04-1 (Pistorius & Olšanská). – ISBN 978-80-7185-826-3 (Paseka).
- SVĚTLÁ, Karolina. O vychování ženy. In *Z literárního soukromí a drobné práce*. Praha: L. Mazáč, 1932. s. 259–281.
- ŠALDA, F. X. Karolina Světlá a Jan Neruda. In *Časové i nadčasové*. Praha: Melantrich, 1936. s. 22–32.
- ŠPIČÁK, Josef. *Karolina Světlá*. 3. dopl. vyd. Praha: Melantrich, 1980.
- VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra. *Eliška Krásnohorská*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1987.
- VOISINE-JECHOVÁ, Hana. *Dějiny české literatury*. Z francouzského originálu přeložil Aleš Haman. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2005. ISBN 80-7319-031-1.
- VŠETIČKA, František. *Stavba prózy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1992. ISBN 80-7067-203-X.
- Žena umělkyně na přelomu 19. a 20. století*. Odpovědný redaktor Marcela Šášinková. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Rožtokách u Prahy, 2005. ISBN 80-239-5958-1.

Periodika:

HECZKOVÁ, Libuše. „Má předrahá Johanko!“ *Dějiny a současnost*, 2009, roč. 31, č. 9, s. 40–43. ISSN 0418-5129.

CHALUPA, František. Karolína Světlá: literární studie. *Světlozor*, 1880, roč. 14, č. 17, s. 195–198.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Božena Němcová a sestry Rottovy (ve světle nových pramenů). *Česká literatura*, 2005, 53, 4, s. 493–517. ISSN 0009-0468.

MOCNÁ, Dagmar. Láska k básníkovi? *Dějiny a současnost*, 2009, roč. 31, č. 9, s. 30–34. ISSN 0418-5129.

OTRUBA, Mojmír. Ve směru od reality do literatury. *Česká literatura*, 1993, roč. 41, č. 3, s. 254–272. ISSN 0009-0468.

PUJMANOVÁ, Marie. Karolína Světlá a dnešní čtenářka. *Kritický měsíčník*, 1939, roč. 2, č. 1, s. 276–278.

ŘÍHA, Ivo. Kudy ke světovosti. *Dějiny a současnost*, 2009, roč. 31, č. 9, s. 35–37. ISSN 0418-5129.

VANĚK, Václav. Potok - kříž - kniha: poznámky k sémantické výstavbě Karoliny Světlé Kříž u potoka. *Česká literatura*, 2000, roč. 48, č. 6, s. 624–630. ISSN 0009-0468.